

Türkiye ve Türk Dünyası İktisadî ve Sosyal
Araştırmalar Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları: 2
Türk Dünyası Dizisi: 2

TÜRK ÜLKELERİ

ve

Türklerin Yaşadıkları Bölgelerin

COĞRAFYASI

Dr. Ali YİĞİT

ELAZIĞ-1996

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	V
ÖN SÖZ.....	VII
GİRİŞ.....	1

Birinci Bölüm:

RUSYA FEDERASYONU'NDA TÜRKLERİN YAŞADIĞI BÖLGELER...	5
Rusya Federasyonu'nun Başlıca Coğrafi Özellikleri	5
SİBİRYA BÖLGESİ	13
Yakutistan (Saha Özerk Cumhuriyeti)	17
Tuva Özerk Cumhuriyeti	23
Hakas Özerk Cumhuriyeti.....	25
Dağlık-Altay Özerk Cumhuriyeti.....	27
İDİL-URAL BÖLGESİ.....	29
Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti	32
Tataristan Özerk Cumhuriyeti.....	36
Çuvaşistan Özerk Cumhuriyeti.....	39
Kırım Yarımadası ve Kırım Türkleri.....	43
KUZEY KAFKASYA BÖLGESİ	49
Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyeti	53
Kabartay-Balkar Özerk Cumhuriyeti.....	56
Dağıstan Özerk Cumhuriyeti.....	59

İkinci Bölüm:

GÜNEY KAFKASYA'DA TÜRKLERİN YAŞADIĞI BÖLGELER.....	63
Azerbaycan Cumhuriyeti.....	65

Üçüncü Bölüm:

TÜRKİSTAN	75
BATI TÜRKİSTAN.....	76
Türkmenistan Cumhuriyeti.....	77
Özbekistan Cumhuriyeti.....	87
Kazakistan Cumhuriyeti.....	97
Kırgızistan Cumhuriyeti.....	111
Tacikistan Cumhuriyeti.....	121

IV	DOĞU TÜRKİSTAN	123
	Şinciang-Uygur Özerk Bölgesi	123
	Moğolistan'da Türklerin Yaşadığı Bölgeler	133
	GÜNEY TÜRKİSTAN (Afganistan)	135

Dördüncü Bölüm:

GÜNEYBATI ASYA'DA TÜRKLERİN YAŞADIĞI BÖLGELER	139
İran'da Türklerin Yaşadığı Bölgeler	141
Irak'da Türklerin Yaşadığı Bölgeler	146
Suriye'de Türklerin Yaşadığı Bölgeler.....	148
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	150

Beşinci Bölüm:

BALKAN YARIMADASI'NDA TÜRKLERİN YAŞADIĞI BÖLGELER	155
Makedonya'da Türklerin Yaşadığı Bölgeler	157
Yunanistan'da Türklerin Yaşadığı Bölgeler	160
Bulgaristan'da Türklerin Yaşadığı Bölgeler	163
Romanya'da Türklerin Yaşadığı Bölgeler.....	166
Moldova'da Türklerin Yaşadığı Bölgeler.....	168

Altıncı Bölüm:

DÜNYA'NIN DİĞER BÖLGELERİNDE YAŞAYAN TÜRK TOPLULUKLARI	171
---	-----

Yedinci Bölüm:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ	177
BİBLİYOGRAFYA	189

SUNUŞ

Türk sözü, resmî görüş itibariyle yıllarca Türkiye ile sınırlı bir kavram olarak düşünülmüştür. Bu bakış açısı, dağılan Sovyetler Birliği'nden sonra oluşan yeni dengeler karşısında milletimizin hazırlıksız yakalanmasına ve büyük zararlara uğramasına neden olmuştur.

Oysa ki, bütün siyasî görüşlerin dışında bizim bir Gönül Coğrafyamız olduğunu ve bu coğrafyanın sınırlarının Türkiye'den yaklaşık on kat daha büyük bir alanı ve yaklaşık dört kat daha fazla bir nüfus potansiyelini kapsadığını artık herkes bilmektedir.

Bilgi çağında kendi sorunlarına sırt çevirmiş, kayıtsız kalmış hiç bir toplumun ileriye dönük varlık iddiaları ciddi ve inandırıcı olamaz. Genel itibariyle bir aydınlar-akademisyenler kuruluşu olan TİSAV, işte böyle bir anlayıştan yola çıkarak YESEVİ OCAĞI'ndan alınan ilhamla, Türk Dünyası'nın sorunlarına ışık tutmaya, hizmet etmeye devam etmektedir.

TİSAV üyelerinden olan Yrd.Doç.Dr. Ali Berat Alptekin'in Türkistan anılarını içeren **Yesevî Ocağında 210 Gün** adlı eserinden sonra yine vakfımız üyesi Yrd.Doç.Dr. Ali Yiğit'in **Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadıkları Bölgelerin Coğrafyası** adıyla hazırladığı ikinci kitapla bu Gönül Coğrafyamızı selâmlamakta ve Türk Dünyası'nın uyanık bir gücü olarak hizmetine devam edeceği mesajını vermektedir.

Bu eser, elden geldiğince en son ve güvenilir kaynaklar esas alınarak hazırlanmıştır.

TİSAV olarak milletimizin ebedî yoluna bir mum yakmaktan mutluluk duymaktayız. **Yrd.Doç.Dr. Ali Yiğit**'i bu değerli çalışmasından dolayı ayrıca kutluyor, başarılarının devamını diliyoruz.

TİSAV
Elazığ Şubesi

Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümünde okutmakta olduğum "Türk Ülkeleri Coğrafyası" dersi için hazırlanmış olan notların düzenlenmesi ile oluşturulmuş olan bu kitapta yer alan bilgiler, son yıllardaki gelişmeler nedeniyle kamuoyunu da yakından ilgilendiren güncel konular arasına girmiştir. Bu nedenle kitaptaki bilgilerin coğrafya eğitimi almamış olanların da rahatça anlayabileceği sadelikte olmasına özen gösterilmiş, konular ayrıntıya girilmeden ele alınmaya çalışılmıştır.

Kullanılan haritaların çiziminde ayrıntıdan kaçınılmıştır. Haritalardaki işaret ve açıklamaların ortak olması nedeniyle her harita için ayrı ayrı lejant kısmı düzenlenmemiştir.

Türk ülkelerinin coğrafyası hakkında özet bilgiler vermek amacıyla hazırlanmış olan kitapta, Türkiye dışındaki Türk soylu toplulukların yaşadıkları bölgeler tanıtılmaya çalışılmış, bilgilerin karşılaştırılmasına yardımcı olmak amacıyla, son bölümde, Türkiye coğrafyasıyla ilgili özet bilgilere de yer verilmiştir.

Bu kitap, daha kapsamlı bir biçimde hazırlanması düşünülen **Türk Ülkeleri Coğrafyası**'nın bir denemesi niteliğindedir. Bu nedenle bilgilerde bazı eksiklik ve hatalar söz konusu olabilir. Çalışmanın sonraki baskılarının daha düzgün olabilmesi için okurların iletecekleri eleştiri ve önerilerin büyük yardımı olacaktır.

Kitabın müsveddelerini defalarca kontrol eden, eleştiri ve önerileriyle bana yol gösteren Yrd.Doç.Dr. Harun TUNÇEL'e ve haritaların çizimini gerçekleştiren Yrd.Doç.Dr. Selçuk HAYLI ile Öğr. Gör. Handan ÇAĞLAYAN'a ayrı ayrı teşekkür ederim.

Elimdeki bilgilerin kitap haline getirilmesi için beni teşvik eden Doç.Dr. Ahmet BURAN'a ve kitabın basılmasına karar alan TİSAV Elazığ Şubesi yönetim kurulu ile yayın komisyonu üyelerine de teşekkürlerimi sunarım.

Dr. Ali YİĞİT

Nisan 1996, ELAZIĞ

GİRİŞ

Günümüzde sayıları 150 milyonu aştığı sanılan Türk nüfusu, ana hatları ile, batıda Balkan Yarımadası'ndan, doğuda Büyük Okyanus kıyılarına, kuzeyde Kuzey Buz Denizi'nden güneyde Tibet'e kadar olan sahada yaşarlar. Bu geniş saha içinde Türkler iki yerde büyük ve yoğun topluluklar oluştururlar. Bunlardan birincisi, Dünya Türklüğünün nüfus ve siyasî güç olarak en büyüğü olan Türkiye'dir. Türkiye'de 1995 yılı itibariyle yaklaşık 58 milyon Türk nüfusu yaşamaktadır. İkincisi ise, batı kısmı beş devlete ayrılmış, doğu kısmı Çin'in, güney kısmı Afganistan'ın idaresi altında olan Türkistan'dır. Türkistan'da 1995 tahminlerine göre 48 milyon Türk nüfusu yaşamaktadır. Bu iki ünite, aralarındaki geçişi sağlayan ve kuzey kısmı bağımsız devlet olan, güney kısmı İran'ın idaresinde kalan Azerbaycan ile İran'ın diğer bölgelerinde ve Kuzey Kafkasya'da ise, yaklaşık 25 milyon Türk nüfusu yaşamaktadır. Böylece, Batı Trakya'dan Moğolistan sınırına kadar kesintisiz bir Türk nüfus sahası söz konusudur.

Sınırları yukarıda kabaca çizilen saha dışında Türklerin topluca yaşadıkları bir diğer bölge ise; yaklaşık 8 milyon Tatar, Başkurt ve Çuvaş Türkünün yaşadığı ve Tataristan, Başkurtistan, Çuvaşistan özerk Türk cumhuriyetleri ile Udmurt, Mordvin ve Mari özerk Fin cumhuriyetleri ve Çelyabinsk, Kirov, Kuybişev (Samara), Orenburg, Penza, Perm, Saratov, Sverdlovsk (Yekaterinburg), Ulyanov ve Volgograd gibi Rus idarî bölgeleri (oblast)'nin yer aldığı *İdil-Ural Bölgesi* 'dir. Ayrıca yaklaşık 2 milyon Türk nüfusun yaşadığı Sibiry'a'da; Yenisey ırmağı ile Lena ırmağı arasındaki *Batı Sibiry Ovaları*; Kuzey Buz Denizi ile Baykal gölü arasındaki *Yakutistan*; Altay dağları ile Baykal gölü arasındaki *Altay, Hakas ve Tannu-Tuva* bölgeleri de yer almaktadır.

Kesintisiz Türk nüfus sahası olarak sınırlandırılan yukarıdaki sahaların dışında yaklaşık 2 milyon kadar Türk nüfusu, Balkan Yarımadası'nda Makedonya ve Üsküp çevresinde; Dobruca ve Besarabya'da; Deliorman, Mestanlı-Kızanlık, Filibe, Plevne ve Varna bölgelerinde; Batı Trakya'da

yaşarlar. Yine yaklaşık 2 milyon kadar Türk nüfusu da, Irak'da Musul, Kerkük ve Erbil çevresinde; Suriye'de Azez, Münbiç ve Lazkiye bölgelerinde ve Kıbrıs adasında yaşamaktadır.

Bu belirtilen Türk nüfus bölgeleri dışında, büyük bir kısmı Türkiye'den olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerine göç etmiş Türkler de bulunmaktadır. Almanya başta olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde 3 milyona yakın Türkiye vatandaşı vardır. Ayrıca başta Suudi Arabistan olmak üzere çeşitli Arap ülkelerinde, Avustralya'da, ABD'nde ve dünyanın diğer bir çok bölgesine, Türkiye'den ve diğer Türk ülkelerinden göç ederek yerleşmiş yaklaşık 500 bin kadar Türk bulunmaktadır.

Tablo 1: Türk ülkelerinin, alanı, nüfusu, başşehri ve başşehirlerinin nüfusu.

Ülke	Nüfusu(1991)	Alanı (km ²)	Başşehri	Nüfusu
GÜNEYBATI ASYA-BALKAN YARIMADASI				
Türkiye	57,300,000	780.000	Ankara	2,559,471
K.Kıbrıs	171,000	3.355	Lefkoşa	37,400
G.Azerbaycan*	6,500,000	103.440	Tebriz	750,000
Gagoğuz Yeri	169,300	1.800	Komrat	36,000
KAFKASYA				
Azerbaycan	7,174,000	87.000	Bakü	1,741,000
<i>Nahçıvan**</i>	293,875	5.500	Nahçıvan	60,000
Dağıstan	1,854,200	50.300	Mahaçkala	327,000
Kabartay-Balkar	777,700	12.500	Nalçik	237,000
Karaçay-Çerkez	427,100	14.200	Çerkezk	115,000
IDİL-URAL				
Başkurdistan	3,983,900	143.600	Ufa	1,097,000
Tataristan	3,679,400	68.800	Kazan	1,107,000
Çuvaşistan	1,346,200	18.300	Çeboksarı	365,000
TÜRKİSTAN				
Kazakistan	16,538,000	2,170.000	Almatı	1,046,000
Özbekistan	19,906,000	447.000	Taşkent	2,200,000
<i>Karakalpakistan**</i>	1,212,207	165.000	Nukus	300,000
Türkmenistan	3,621,700	488.000	Aşabat	400,000
Kırgızistan	4,372,000	198.000	Bişkek	600,000
Doğu Türkistan	15,156,000	1,646.800	Urumçi	986,000
SIBIRYA				
Tuva	306,600	170.500	Kızıl	70,000
Hakas	577,100	61,900	Abakan	130,000
Gorno-Altay	196,600	92,600	Gorno-Altaysk	48,000
Yakutistan	1,108,600	3,103.200	Yakut	170,000
TOPLAM	145,171,500	9,829,060		

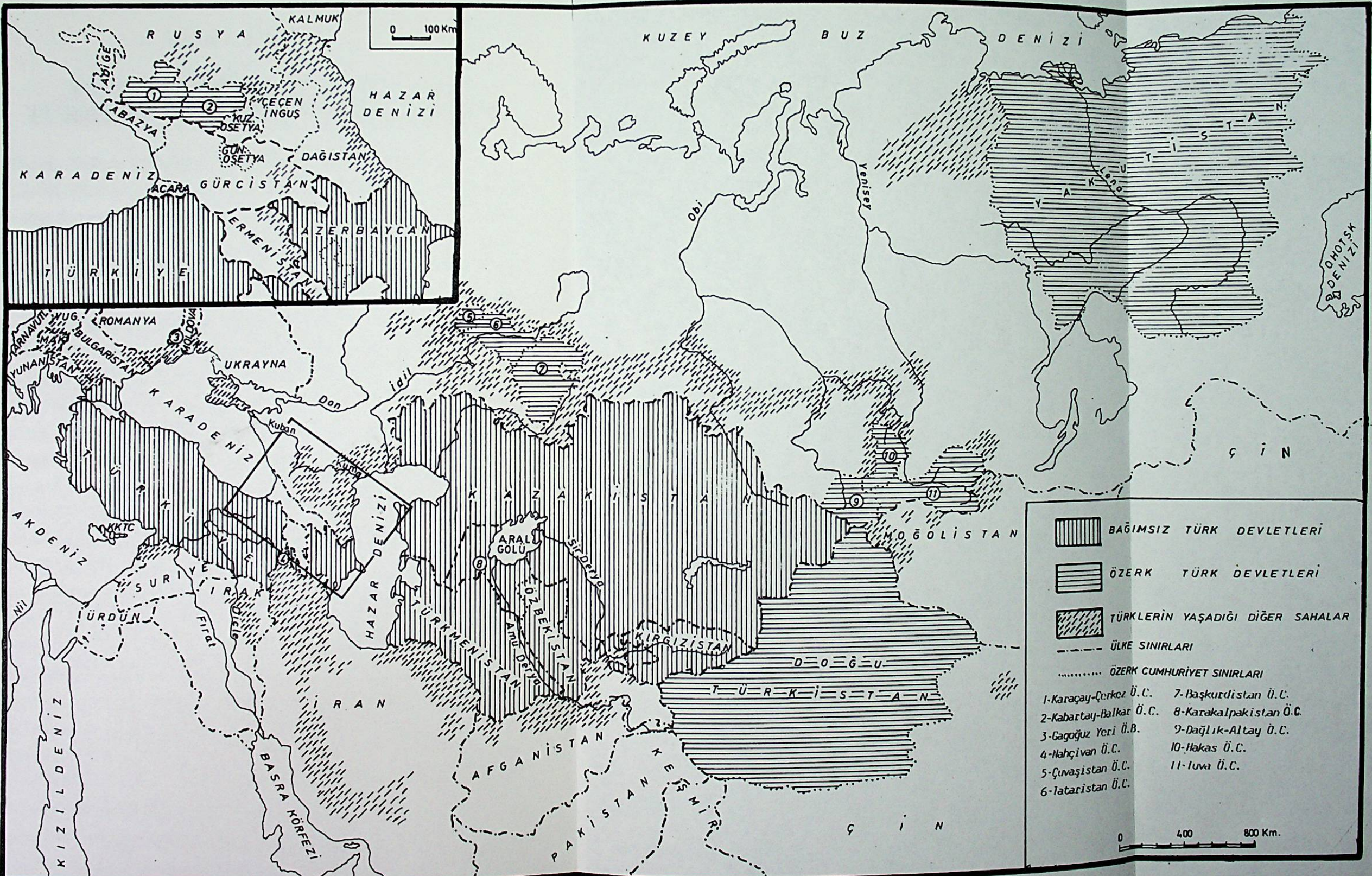
*Güney Azerbaycan, İran'ın Doğu ve Batı Azerbaycan eyaletlerinin toplamıdır.

**Nahçıvan ve Karakalpakistan'ın alan ve nüfusları Azerbaycan ve Özbekistan'ın toplam değerinden çıkarılmıştır.

Yukarıda belirtilen Türk nüfusunun yaşadığı bölgelerde, 7 tane bağımsız Türk devleti (Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve KKTC), 10 tanesi Rusya Federasyonu içinde (Başkurdistan, Tataristan, Çuvaşistan, Yakutistan, Tuva, Hakas, Dağlık-Altay, Karaçay-Çerkez, Kabartay-Balkar ve Dağıstan), biri Çin Halk Cumhuriyeti içinde (Doğu Türkistan) ve biri de Moldova Cumhuriyeti içinde (Gagoğuz Yeri) olmak üzere 12 özerk Türk cumhuriyeti ve İran'da bir Türk eyaleti (Güney Azerbaycan) bulunmaktadır. Bu kitapta, belirtilen ve Tablo: 1'de gösterilen 20 cumhuriyetin coğrafi özellikleri (doğal çevre özellikleri, nüfus durumu ve ekonomik kaynakları) ele alınmakta ve Türklerin azınlık halinde yaşadıkları diğer bölgeler hakkında da bilgiler verilmektedir.

0 100 Km

- BAĞIMSIZ TÜRK DEVLETLERİ
- ÖZERK TÜRK DEVLETLERİ
- TÜRKLERİN YAŞADIĞI DİĞER SAHALAR
- - - - - ÜLKE SINIRLARI
- ..... ÖZERK CUMHURİYET SINIRLARI

- 1-Karaçay-Çerkez Ü.C.
- 2-Kabartay-Balkar Ü.C.
- 3-Gağuz Yeri Ü.B.
- 4-Mağçivan Ü.C.
- 5-Çuvaşistan Ü.C.
- 6-Tataristan Ü.C.
- 7-Başkurdistan Ü.C.
- 8-Karakalpakistan Ü.C.
- 9-Dağlık-Altay Ü.C.
- 10-Hakas Ü.C.
- 11-Tuva Ü.C.

0 400 800 Km.

Birinci Bölüm:

RUSYA FEDERASYONU'NDA TÜRKLERİN YAŞADIĞI BÖLGELER

Rusya Federasyonu'nun Başlıca Coğrafi Özellikleri:

17.045.400 km² yüzölçümü ile alan bakımından dünyanın en büyük ülkesi olan Rusya'nın 11 ülke ile sınırı vardır. Ayrıca 5 denize de kıyısı bulunmaktadır. Batıdan Finlandiya, Baltık Denizi, Estonya, Letonya ve Beyaz Rusya; güneyden Ukrayna, Karadeniz, Gürcistan, Azerbaycan, Hazar Denizi, Kazakistan, Doğu Türkistan (Çin), Moğolistan ve Çin; doğudan Kuzey Kore, Büyük Okyanus ve kuzeyden Kuzey Buz Denizi ve Norveç ile çevrilidir. Ayrıca, Baltık Denizi kıyısında Polonya ile Litvanya arasında yer alan Kaliningrad (Königsberg) eyaleti de Rusya'ya aittir. Ancak federatif bir devlet olan Rusya, 25 özerk cumhuriyet ve 7 özerk bölgeden oluşmaktadır. Asıl Rusya 7.969.100 km² alana sahiptir.

Doğal Çevre Özellikleri: Rusya'yı yeryüzü şekilleri bakımından 6 bölgeye ayırmak mümkündür: Batıda alçak tepeler, bataklıklar ve göllerle kaplı alçak bir plato olan Finlandiya sınırı ile Beyaz Deniz arasında kalan Karelya ile Kola yarımadası. Bunun doğusunda geniş düzlüklerden ve hafif engebeli platolardan oluşan, ortalama yükseltisi 170 m. olan ve 4 milyon km² lik alanı ile dünyanın en geniş düzlüklerinden biri olan Rusya Ovası yer alır. Rusya Ovası'nı Batı Sibirya Ovaları'ndan ayıran ve Kuzey Buz Denizi'nden Hazar Denizi'ne kadar (2000 km) uzanan Ural Dağları ise üçüncü bölgeyi oluşturur. Ural Dağları'nın doğusundan Büyük Okyanus'a kadar uzanan Sibirya ise, Ural Dağları ile Yenisey ırmağı arasında kalan geniş ve alçak düzlüklerden oluşan Batı Sibirya Ovaları; Yenisey ırmağı ile Lena ırmağı arasında kalan yüksek düzlüklerden oluşan Orta Sibirya Platosu ve Lena ırmağı ile Büyük Okyanus arasında kalan, birbirine paralel yüksek dağlardan oluşan Doğu Sibirya Dağları olarak üç büyük bölgeye ayrılır.

Rusya'nın güney ve doğusunun yüksek dağlarla çevrili olması, Büyük Okyanus'tan gelen hava kütlelerinin ülkenin iç kesimlerine girmesini

engellerken, kuzey kesiminin alçak düzlüklerden oluşması, kutup bölgesinin soğuk hava kütlelerinin ülke içlerine taşınmasına neden olmaktadır. Bu nedenle ülke genelinde kışları çok soğuk geçen bir kara iklimi hüküm sürer. Bu iklimin en belirgin özelliği; bahar ve güz aylarının çok kısa sürmesi, yaz ve kış ayları arasında sıcaklık farklarının çok yüksek olmasıdır. Ancak çok geniş bir alana yayılan Rusya'da bu genel iklimin dışında farklı iklim bölgeleri de vardır.

Rusya'da, Kuzey Buz Denizi'ne dökülen Obi, Yenisey, Lena, Peçora, İndigirka ve Kolima; Büyük Okyanus'a dökülen Amur; Karadeniz'e dökülen Don ve Dinyeper; Hazar Denizi'ne dökülen Volga (İdil) gibi dünyanın en uzun ırmakları arasında yer alan akarsular bulunmaktadır. dünyanın en derin (1626 m) gölü olan, Baykal (31.500 km²) ile ülkenin kuzey batısındaki Ladoga (17.610 km²), Onegan (9.682 km²) ve Peipus (3.534 km²) gibi büyük göller yanında, 49.000 km²'lik alanı ile dünyanın en büyük bataklıklarından olan Vasyugane bataklığı Rusya'da yer almaktadır.

Rusya, iklim ve toprak özelliklerine bağlı olarak kuzeyden güneye doğru dört ayrı bitki örtüsü kuşağına ayrılır. Kuzey Buz Denizi kıyılarından başlayan, yosun, liken ve çeşitli ot türlerinden oluşan tundra kuşağı; bu kuşağın hemen güneyinde, huş, kızılâğaç, söğüt gibi ağaç türlerinden oluşan tayga kuşağı yer almaktadır. Tayga kuşağının güneyinde ise, meşe, ladin, dişbudak, kavak, huş, akçaağaç, karaağaç ve çam gibi türlerden oluşan karışık orman kuşağı yer alır. Ülkenin en güneyinde dar bir şerit halinde bozkırlara da rastlanır.

Ekonomik Kaynakları: Rusya topraklarının 1/6'sı (1.32 milyon km²) tarıma elverişlidir. Ancak tarıma elverişli toprakların 3/5'inde tarım yapılabilmektedir. Geri kalan kısımları ise otlak olarak kullanılır. Başka bir deyişle ülke topraklarının ancak % 10'unda tarım yapılabilmektedir. Tarım alanlarının yaklaşık % 50'sinde tahıl, % 30'unda yem bitkileri ve % 20'sinde de ayçiçeği, şeker pancarı ve keten gibi sanayi bitkileri ile patates ve çeşitli sebzeler yetiştirilir. Yıllık (1991'de) tahıl üretimi 116.8 milyon tondur. Ülke topraklarının büyük bir bölümü ormanlarla kaplı olduğundan, kerestecilik, ağaç işleme ve kağıt üretimi ekonomik açıdan büyük bir önem taşır.

Rusya'nın zengin yeraltı kaynakları da vardır. Ülkede işletilen Kuznetsk, Kansk-Açinsk, Çeremhova, Peçora, Urallar, Donets ve Moskova kömür havzalarının yanında henüz işletilmeyen Tunguska ve Lena kömür havzaları da bulunmaktadır. 1991 yılı kömür üretimi 353 milyon tondur. Yıllık (1991'de) 461 milyon ton petrol ve 643 milyar m³ doğal gaz üretimi olan Rusya, dünyanın önde gelen petrol ve doğal gaz üreticilerinden biridir. Petrol ve doğal gazın 4/5'i Sibirya'dan geri kalanı da İdil-Ural ve Kuzey Kafkasya'dan çıkarılır. Kömür, petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının dışında, ülkede birçok hidroelektrik santrali ve nükleer santraller de vardır (1991'de elektrik enejişi üretimi 872.9 x 10⁹ kWh'dir).

Rusya zengin enerji kaynaklarının yanı sıra, önemli maden yataklarına da sahiptir. Urallar'da, Kola Yarımadası'nda, Sibirya'da ve Kursk'ta zengin demir cevheri yatakları vardır. Ayrıca kobalt, krom, bakır, altın, kurşun, mangenez, nikel, platin, tungsten ve çinko gibi bir çok maden çıkarılmaktadır.

Rusya'nın gelişmiş bir sanayisi bulunmaktadır; makine, otomotiv, kimya, tekstil ve elektronik sanayi oldukça gelişmiş durumdadır. En önemli sanayi tesisleri Petersburg, Moskova ve İdil-Ural bölgesinde toplanmıştır.

İdarî Yapısı: SSCB'nin dağılması sonucu oluşan devletlerden biri olan Rusya Federasyonu, 1993'de 25 özerk cumhuriyet, 7 özerk bölge, 2 özerk belediye (Moskova ve St.Petersburg) 6 kray ve 49 oblast'dan oluşan 90 yönetim birimi tarafından imzalanarak yeni şeklini almıştır. Bu antlaşmayı Çeçenistan ile Tataristan imzalamamışlardır. Buna göre Rusya Federasyonu 25 özerk cumhuriyetten oluşmaktadır. Bu özerk cumhuriyetlerden biri olan Rusya Cumhuriyeti de kendi içinde, 49 oblasta ve 6 kraya ayrılır. Ayrıca, bu oblast ve krayların bazılarına bağlı olan 7 özerk bölge vardır.

Rusya'nın idarî bölümlenmesi içinde yer alan oblast ve krayları, idarî bölge ya da eyalet olarak tanımlamak mümkündür. Kray ile oblastın farkı krayların içinde milli bir azınlığın bulunmasıdır. Fakat bu kesin bir kural değildir. Oblastlarda da milli azınlıklara ait toprak bulunabilmektedir. Aşağıdaki tablolarda (Tablo: 2, 3, ve 4) Rusya Federasyonu'nun idarî bölümleri verilmiştir.

Tablo 2: Rusya Federasyonu'nu oluşturan özerk cumhuriyetlerin alanı, nüfusu ve başşehirleri

Özerk Cum.	Başşehir	Alan (km ²)	Nüfus(1991)
Adige	Maykop	7,600	437,400
Başkurdistan	Ufa	143,600	3,983,900
Buryat	Ulan-ude	351,300	1,056,000
Çeçen-İnguş	Grozniy	19,300	1,306,800
Çukçiler	Anadır	737,700	153,700
Çuvaşistan	Çeboksarı	18,300	1,346,200
Dağıstan	Mahaçkala	50,300	1,854,200
Gorno-Altay	Gorno-Altaysk	92,600	196,600
Hakas	Abakan	61,900	577,100
Kabartay-Balkar	Nalçik	12,500	777,700
Kalmuk	Elista	75,900	328,600
Karaçay-Çerkez	Çerkezk	14,100	427,100
Karelya	Petrozavodsk	172,400	799,400
Komi	Sıktıvkar	415,900	1,264,700
Koryak	Palana	301,500	39,600
Kuzey Osetya	Vladikavkaz	8,000	642,500
Mari	Yoşkar Ola	23,200	758,000
Mordvin	Saransk	26,200	964,100
Nenets	Naryan-Mar	176,700	54,900
Rusya	Moskova	7,969,100	122,368,300
Tataristan	Kazan	68,000	3,679,400
Tuva	Kızıl	170,500	306,600
Udmurt	İjevsk	42,100	1,628,300
Yakutistan	Yakut	3,103,200	1,108,600
Yamalo-Nenets	Salehard	750,300	492,600
TOPLAM		14,812,200	146,552,300

Tablo 3: Rusya Federasyonu'nda yer alan özerk bölgelerin alanı, nüfusu ve merkezleri

Özerk Bölge	Merkezi	Alan (km ²)	Nüfus(1991)
Aginski-Burlatski	Aginskoye	19,000	77,800
Evenki	Tura	767,700	25,100
Hantiys-Mansis	Hantiy-Man	523,100	1,314,200
Komi-Permiyak	Kudımkar	32,900	161,100
Taymur	Dundika	862,100	53,700
Ust Ordinski-Buryat	Ust Ordinski	22,400	138,300
Yahudi	Birobican	36,000	220,200
TOPLAM		2,263,200	1,990,400

Tablo 4: Rusya Özerk Cumhuriyeti'ni oluşturan oblast ve kraylar.

ASYA Eyalet (Oblast)'leri		AVRUPA Eyalet (Oblast)'leri			
Adı	Alanı (km ²)	Adı	Alanı (km ²)	Adı	Alanı (km ²)
Amur	363,700	Arkhangel	410,700	Perm	127,700
Çelyabinsk	87,900	Astrakhan	44,100	Pskov	55,300
Çita	412,500	Balgorad	27,100	Rostov	100,800
İrkutsk	745,500	Briansk	34,900	Rıazan	39,600
Kamçatka	170,800	Gorkiy	74,800	Saratov	100,200
Kemerovo	95,500	İvanovo	23,900	Smolensk	49,800
Kurgan	71,000	Kaluga	29,900	Tambov	34,300
Magadan	461,400	Kalinin	84,200	Tula	25,700
Novosibirsk	178,200	Kaliningrad	15,100	Ulyanovsk	37,300
Omsk	139,500	Kirov	120,700	Vladimir	29,000
Sakhalin adası	87,100	Kostroma	60,200	Volgograd	114,100
Sverdlovsk	194,700	Kuibışev	53,600	Vologda	145,700
Tomsk	316,900	Kursk	29,800	Volronej	52,400
Tyumen	162,000	Leningrad	85,900	Yaroslavl.	36,300
TOPLAM	3,486,700	Lipetsk	24,100	TOPLAM	2.506,300
ASYA Kray (il)'leri		Moskova	47,000	AVRUPA Kray (il)'leri	
Altay	169,100	Murmansk	144,900	Krasnodar	76,000
Habarov	788,600	Novgorod	55,300	Stavropol	66,500
Krasnoyarsk	710,000	Orel	24,700	TOPLAM	142,500
Pirimor	165,900	Orenburg	124,000	Avp. TOPLAM	2.648,800
TOPLAM	1,833,600	Penza	43,200	ASYA TOPLAM	5,320,300
				Gn. TOPLAM	7,969,100

Nüfus Özellikleri: 1992 yılında 149.5 milyon nüfusu olduğu tahmin edilen Rusya Federasyonu'nda nüfusun dağılışı çok dengesizdir. Ural Dağlarının batısında yani Avrupa topraklarında km²'ye 40 kişi olan nüfus yoğunluğu, Sibiry'a da 5 kişinin altına düşer. Nüfus yoğunluğunun fazla olduğu yerler; Avrupa Rusyası'ndaki sanayi ve şehir merkezleri ile II.Dünya Savaşı'ndan sonra sanayi tesisleri ile donatılmış olan İdil-Ural Bölgesi ve Güney Sibiry'a'daki maden havzalarıdır. Ülkenin geri kalan kısımlarında nüfus yoğunluğu boş denecek kadar azdır.

Rusya'da 1992 verilerine göre nüfusun % 74'ü şehirlerde, % 26'sı da kırsal kesimde yaşamaktadır. Ülkede 100.000'in üzerinde nüfusu olan 243 şehir bulunmaktadır. Bunlardan 160 tanesi 100-250 bin arasında, 70 tanesi 250.000-1.000.000 arasında ve 13 tanesi de 1.000.000'dan fazla nüfusa sahiptir. Nüfusu bir milyonun üzerindeki şehirler şunlardır: Moskova 8.801.000, Petersburg 4.467.000, Novosibirsk 1.446.000, Gorki

1.445.000, Yekaterinburg 1.375.000, Samara 1.257.000, Omsk 1.166.000, Çelyabinsk 1.148.000, Rostov 1.127.000, Kazan 1.107.000, Perm 1.100.000, Ufa 1.097.000 ve Volgograd 1.007.000.

1989 nüfus sayımı sonuçlarına göre ülkede 70 farklı topluluk yaşamaktadır. Nüfusunun % 81.5'ini Ruslar, % 3'ünü Ukraynalılar ve % 8'ini Beyaz Rus (Belarus)'lar yani nüfusun % 85.3'ünü Slavlar oluşturur. Slav nüfustan sonra en kalabalık olan azınlık Türklerdir. Türkler Rusya nüfusunun % 8'ini oluşturmaktadır (Tablo: 6). Ayrıca Çeçen, İnguş, Çerkez, Abhaz ve Dağıstan toplulukları gibi alt gruplara ayrılan Kafkas toplulukları da % 2.5'ini oluşturmaktadır. Nüfusun geri kalan kısmını ise, Mordvin, Udmurt, Mari, Komi gibi Fin toplulukları ile Buryat, Kalmuk ve Koryak gibi Moğol toplulukları ve Evenkiler, Çukçiler, Nentsler gibi Kuzey Halkları oluşturur.

Tablo 5: SSCB'nde nüfus sayımlarına göre Türk topluluklarının nüfusu.

Topluluk	1926	1939	1959	1970	1979	1989
Özbek	3,955,000	4,844,000	6,105,400	9,195,100	12,455,978	16,686,240
Kazak	3,968,000	3,099,000	3,621,600	5,298,800	6,556,442	8,137,878
Tatar	2,916,000	4,313,000	4,967,700	5,930,700	6,317,496	6,791,106
Azeri	1,706,000	2,274,000	2,939,700	4,379,900	5,477,330	6,665,588
Türkmen	764,000	812,000	1,001,600	1,525,300	2,027,913	2,718,297
Kırgız	763,000	884,000	968,600	1,452,200	1,906,271	2,530,998
Çuvaş	1,117,000	1,369,000	1,469,800	1,694,400	1,751,366	1,839,228
Başkurt	713,000	844,000	989,000	1,239,700	1,371,452	1,449,462
Karakalpak	146,000	186,000	172,600	236,000	303,324	423,436
Yakut	242,000	250,000	236,700	296,200	328,018	382,555
Kumuk	97,000	100,000	135,000	188,800	228,418	284,178
Kırım Tatarı	180,000	280,000	?	?	132,272	268,739
Uygur	108,000	100,000	95,500	173,300	210,612	262,199
Meshet Türkü	138,000	?	35,300	79,000	92,689	207,369
Tuvalı		85,000	100,100	139,400	166,082	206,924
Gagoğuz		100,000	123,800	156,600	173,179	197,164
Karaçay		76,000	81,400	112,700	131,074	156,140
Balkar		43,000	42,400	59,500	66,334	88,771
Hakas		53,000	56,600	66,700	70,776	81,428
Nogay		36,000	38,600	51,800	59,546	75,564
Altaylı		48,000	45,300	55,800	60,015	71,317
Şor		16,300	15,300	16,500	16,033	16,572
Karay			5,700	4,600	3,341	2,803
Dolgan			3,900	4,900	5,100	2,000
Kırımçak					3,000	1,559
TOPLAM	16,813,000	19,812,300	23,251,600	32,357,900	39,914,061	49,547,515

Tablo 6: 1979 ve 1989 nüfus sayımları ve 1995 tahminlerine göre Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türk topluluklarının nüfusları

Topluluk	1979	1989	1995
Tatar	5,005,557	5,519,605	5,769,254
Çuvaş	1,689,847	1,771,047	1,822,669
Başkurt	1,290,994	1,345,231	1,379,489
Kazak	518,060	636,083	728,212
Azeri	152,421	336,908	388,428
Yakut	326,531	380,394	419,641
Kumuk	225,800	277,162	317,120
Tuvalı	165,426	206,151	238,513
Karaçay	125,792	149,663	167,556
Özbek	72,060	127,169	155,419
Hakas	69,274	79,254	86,404
Balkar	61,828	78,377	91,855
Nogay	58,639	73,901	86,205
Altaylı	58,879	69,863	78,077
Kırgız	15,011	43,083	52,288
Türkmen	22,979	39,738	48,566
Kırım Tatarı	5,165	21,465	24,893
Şor	15,182	15,618	15,939
Gagoğuz	4,176	10,057	10,919
Meshet Türkü	3,561	9,926	11,511
Uygur	1,707	2,573	2,975
Karay	939	680	682
Kırımçak	1,365	338	338
TOPLAM	9,891,193	11,194,286	11,896,953

SİBİRYA BÖLGESİ

Sibirya, Rusya Federasyonu'nun Ural Dağlarının doğusunda kalan bütün Kuzey Asya topraklarına verilen genel bir isimdir, bir Türk kavmi olan Sabırlar'dan gelir ve Sabır(lar) Ülkesi anlamındadır. Sabır kelimesinin Rusça karşılığı Sibir'dir. Batıda Ural Dağlarından başlayan Sibirya, doğuda Büyük Okyanus (Pasifik) kıyılarına kadar uzanır. Kuzey sınırını Kuzey Buz Denizi oluşturur. Güney sınırı ise, batı kesiminde Türkistan'la, doğu kesiminde ise Moğalistan ve Mançurya ile sınırlanır.

Sibirya üç büyük bölgeye ayrılır. Ural Dağları ile Yenisey ırmağı arasında kalan geniş ve alçak düzlüklere Batı Sibirya, Yenisey ırmağı ile Lena ırmağı arasında kalan yüksek düzlüklere de Orta Sibirya Platosu adı verilir. Yapı itibariyle sert kayalardan oluşan (Angara Kalkanı) Orta Sibirya Platosu 500-1500 m. arasında yükseltiye sahiptir. Yenisey ve Lena ırmaklarının kolları tarafından çok derin bir şekilde yarılmıştır. Lena ırmağı ile Büyük Okyanus arası ise Doğu Sibirya'yı oluşturur. Doğu Sibirya, birbirine paralel olarak uzanan yüksek dağlarla kaplıdır. Bölge yüksek ve kuzeyde yer alması nedeniyle, dünyanın en soğuk bölgelerinden biridir.

Obi, Yenisey ve Lena Sibirya'nın en büyük ırmaklarıdır. Hepsi de Orta Asya'ya yakın güney kesimden kaynaklanır ve Kuzey Buz Denizi'ne akarlar. Sibirya'nın en büyük gölü olan Baykal, dünyanın en derin(1626 m.) ve en büyük (31.500 km²) tatlı su gölüdür.

Kuzeyi tundralarla kaplı olan Sibirya'nın orta kesimleri "Tayga" adı verilen iğne yapraklı ağaçlarla kaplıdır ve dünyanın en zengin ağaç ve kereste potansiyellerinden biridir. Bu ormanlık sahalar bilhassa değerli kürk hayvanları bakımından da zengindir. Sibirya'nın güney kesimlerinde ise stepler geniş alanlar kaplar.

Toplam alanı 13 milyon km²'yi aşan Sibirya'da Rusya Federasyonu'na bağlı 8 özerk cumhuriyet, 6 özerk bölge, 4 kray ve 14 oblast yer almaktadır. Yani Rusya'nın Asya toprakları 32 ayrı ve birbirinden farklı özelliğe sahip yönetim biriminden oluşmaktadır (bkz.Tablo:7). Bu yönetim birimlerinin bir

çoğunda, bilhassa Batı ve Orta Sibiryaya ile Altay-Sayan Dağları Bölgesi'nde dağınık olarak çeşitli Türk boyları yaşamaktadır. Toplam nüfusları iki milyonu aşan Sibiryaya Türkleri'nin başlıcaları şunlardır: *Yakut, Tuva, Hakas, Altay, Şor, Dolgan boyları ve Sibiryaya Tatarları ile Sibiryaya Buharalıları.*

Tablo 7: Sibiryaya'nın idarî bölünüşü ve bu idarî birimlerdeki tahmini Türk nüfusu.

İdarî Bölüm Adı	Başşehri	Alan (km ²)	Türk Nüf. 1992
Buryat Ö.C.	Ulan-ude	351,300	
Çukçiler Ö.C.	Anadır	737,700	
Gorno-Altay Ö.C.	Gorno-Altaysk	92,600	70,000
Hakas Ö.C.	Abakan	61,900	65,000
Koryak Ö.C.	Palana	301,500	
Tuva Ö.C.	Kızıl	170,500	205,000
Yakutistan Ö.C.	Yakut	3,103,200	400,000
Yamalo-Nenets Ö.C.	Salehard	750,300	40,000
Aginski-Burlatski Ö.B.	Aginskoye	19,000	
Evenki Ö.B.	Tura	767,700	
Hantys-Mansis Ö.B.	Hantuy-Man	523,100	150,000
Taymur Ö.B.	Dundika	862,100	5,000
Ust Ordinski-Buryat Ö.B.	Ust Ordinski	22,400	
Yahudi Ö.B.	Birobican	36,000	
Altay Krayı	Bernal	169,100	
Habarovsk Krayı	Habarovsk	788,600	
Krasnoyarsk Krayı	Krasnoyarsk	710,000	25,000
Primorye Krayı	Vladivostok	165,100	20,000
Amur Oblastı	Blagoveshchensk	363,700	
Çelyabinsk Oblastı	Çelyabinsk	87,800	360,000
Çita Oblastı	Çita	412,500	14,000
İrkutsk Oblastı	İrkutsk	745,800	45,000
Kamçatka Oblastı	Petropavlovsk	170,800	
Kemerovo Oblastı	Kemerovo	95,500	180,000
Kurgan Oblastı	Kurgan	71,000	45,000
Magaden Oblastı	Magadan	461,400	7,000
Novosibirsk Oblastı	Novosibirsk	178,200	30,000
Omsk Oblastı	Omsk	139,500	50,000
Sakhalin adası Oblastı	Yuzhno-Sakhalin	87,100	
Sverdlovsk Oblastı	Sverdlovsk	194,700	180,000
Tomsk Oblastı	Tomsk	316,900	20,000
Tümen Oblastı	Tümen	162,000	160,000
TOPLAM		13.119.000	1.666.000

Bu bölümde, Sibiryaya'nın güneyinde yer alan Dağlık-Altay, Hakas ve Tuva özerk cumhuriyetleri ile Yakutistan Özerk Cumhuriyeti'nin coğrafi özellikleri ele alınacaktır, ancak bu belirtilen cumhuriyetlerin dışında bilhassa Batı Sibiryaya'da dağınık halde bazı Türk grupları da bulunmaktadır. Bu

nedenle önce bu Türk toplulukları ve yaşadıkları bölgelerle ilgili bilgiler verilecektir.

Sibiryada Sibiryա Tatarları, Sibiryա Buharalıları, Şorlar, Dolganlar ve Tofalar gibi küçük Türk toplulukları bulunmaktadır. Bunlardan, Batı Sibiryа'da Obi ve İrtiş nehirlerinin vadilerinde yaşayan ve sayıları 350 binden fazla olan **Batı Sibiryа Tatarları** sayıca bilhassa Tobol, Tümen, Tom ve Baraba'da fazla olduklarından bu şehirlerin adlarıyla anılırlar. Bu bölgede ayrıca hangi tarihte geldikleri belli olmayan ve sayıları 30 bin civarında olduğu sanılan Buharalıları da mevcuttur, bunlara **Sibiryа Buharalıları** denilmektedir. Zengin bir petrol ve doğal gaz sahası olması sebebiyle, bölgeye son zamanlarda çok sayıda Rus yerleştirilmiş, dolayısıyla buradaki Türkler azınlıkta kalmışlardır.

Ayrıca Batı Sibiryа'da 1989 nüfus sayımında nüfusları 16.572 olan **Şorlar** yaşamaktadır. Şorlar topluca Kemerovo oblastında Novokuznetsk civarında Alatau (Ala-dağ)'nın kuzey eteklerinde, Tom ırmağının batı kıyılarında genellikle büyük köylerde yaşamaktadırlar. Şorlar çok eski zamandan beri demircilik sanatı ile meşhurdurlar. Yerleşik bir hayat sürmekte olup, tarım ve hayvancılıkla geçinirler.

Batı Sibiryа'nın kuzey kesimlerinde yaşayan bir diğer Türk boyu olan **Dolganlar** ise, Taymur (Dolgan-Nenets) Özerk bölgesinde yaşamaktadırlar. Dolganların nüfusu 1989 sayımına göre 4.940 olarak verilmektedir. Ayrıca Yakutistan'ın Anabar rayonunda (900 kişi) ve Hakas Özerk Cumhuriyeti'nde de bulunmaktadır. Günümüzde toplam sayıları 6.000'in üzerinde olduğu sanılmaktadır. Yakutların bir boyu olan Dolganlar kendilerine "Saha", yani Yakut demektirler.

Dolganların yaşadığı **Taymur Özerk Bölgesi**; 862.100 km² alana sahip olup, toplam nüfusu 1995 tahminlerine göre 55.000 kadardır. Bölgenin merkezi Dudinka şehridir. Kuzey Buz Denizi'ne açılan bu bölge; doğuda Yakutistan, güneyde Evenki özerk bölgesi ve batıda Yamalo-Nenets Özerk Cumhuriyeti ile sınırlandırılmıştır. Bu bölge Türkiye'den daha geniş bir alan kaplamasına rağmen, yerleşmeye uygun olmadığından çok az nüfus barındırmaktadır. Ancak zengin kömür yatakları nedeniyle önem taşımaktadır.

Taymur Yarımadası, dağlık bir sahadır. İklimi çok serdirdir. Kışın 3-4 ay kadar güneş ışıklarından mahrumdur ve Kuzey Buz Denizi'nden gelen, sert ve soğuk rüzgarlar nedeniyle, çok soğuk olmaktadır. Kısa geçen yaz mevsiminde ise güneş hiç batmamaktadır. Ülkenin doğal bitki örtüsü tundralardan ve tayga ormanlarından oluşmaktadır. Ülke nüfusunun en önemli ekonomik uğraşısı ren geyiği avcılığı ve balıkçılıktır.

En küçük Türk topluluğu olan **Tofalar** (Karagaslar) ise, Sibirya'nın güneyinde İrkutsk oblasti'nda Tuva Özerk Cumhuriyeti sınırı yakınlarında Doğu Sayan Dağları'nın doğu eteklerinde Oka, Ude, Biryusa ve Kan ırmaklarının yukarı çığırlarında yaşarlar. 1979 nüfus sayımında 763 kişi olarak gösterilen Tofalar iyi bir ren geyiği çobanı ve avcıdır.

YAKUTİSTAN (SAHA ÖZERK CUMHURİYETİ)

Yeri ve Sınırları: Yakutistan; kuzeydoğu Sibirya'da, Kuzey Buz Denizi'ne dökülen Lena, Yana, İndirgirka ve Kolima ırmaklarının havzalarında yer alır. Laptyev ve Doğu Sibirya denizleri arasındaki Yeni Sibirya Adaları'nı da kapsar. Toplam alanı 3.103.200 km² olan Yakutistan, kuzeybatıdan Taymur Özerk Cumhuriyeti, batıdan Evenki Özerk Bölgesi, güneybatıdan İrkutsk oblast'ı, güneyden Çita ve Amur oblastları, güneydoğudan Habarov krayı, doğudan Magadan oblastı ve kuzeydoğudan da Çukçiler Özerk Cumhuriyeti ile çevrilidir (bkz Harita: 2).

Doğal Çevre Özellikleri: Yakutistan'ın % 40'dan fazlası Kuzey Kutup dairesinin kuzeyindedir. Ülkenin % 20'si Kuzey Kutbundadır ve 2/3'ü dağlarla kaplıdır. Güneydeki göller yöresi hariç toprakları hemen tümüyle buzlarla kaplıdır.

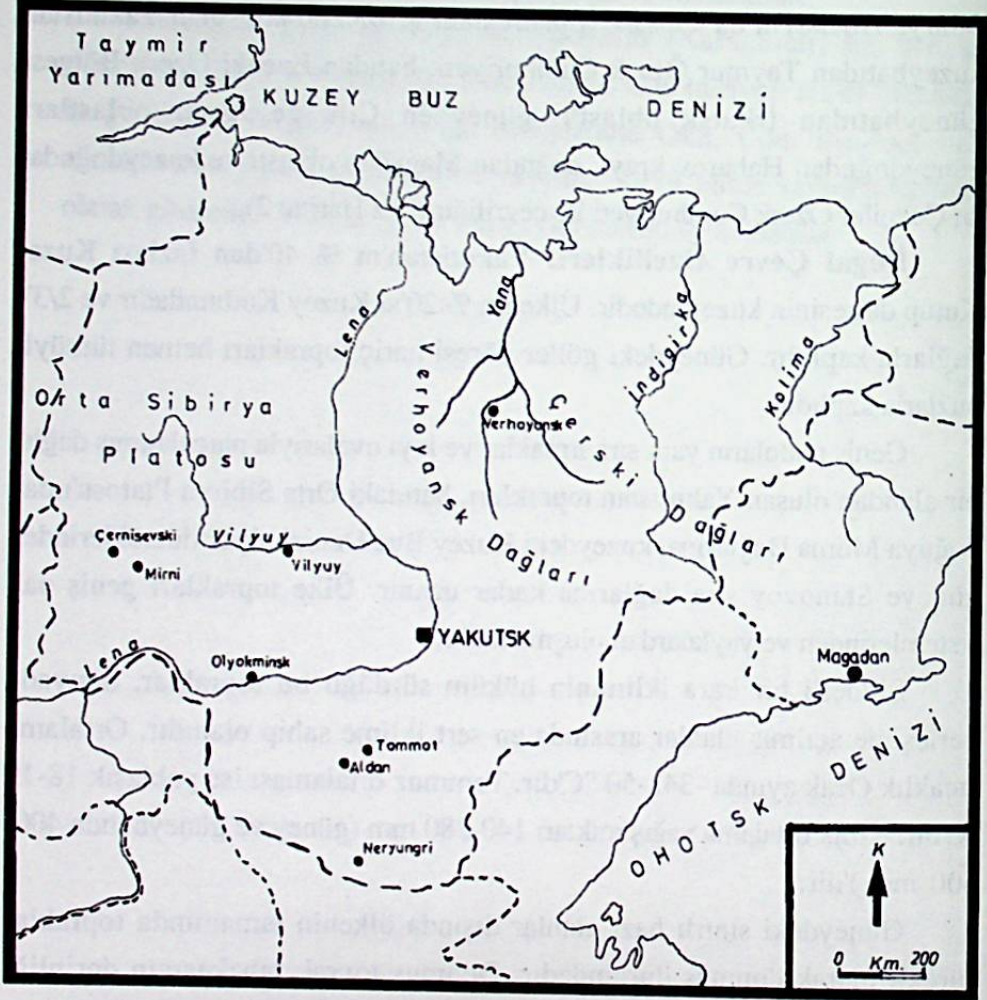
Geniş platoların yanı sıra ırmaklar ve kıyı ovalarıyla parçalanmış dağlık bir alandan oluşan Yakutistan toprakları, batıdaki Orta Sibirya Platosu'ndan doğuya Moma Dağlarına, kuzeydeki Kuzey Buz Denizi alçak düzlüklerinden güneye Stanovoy sıra dağlarına kadar uzanır. Ülke toprakları geniş dağ sistemlerinden ve yaylalardan oluşmaktadır.

Şiddetli bir kara ikliminin hüküm sürdüğü bu topraklar, dünyada yerleşime açılmış alanlar arasında en sert iklime sahip olanıdır. Ortalama sıcaklık Ocak ayında -34, -50 °C'dir. Temmuz ortalaması ise yaklaşık 18-19 °C'dir. Yıllık ortalama yağış miktarı 140-280 mm (güney ve güneybatıda 400-600 mm.)'dir.

Güneydeki sınırlı bazı alanlar dışında ülkenin tamamında topraklar sürekli olarak donmuş durumdadır. Donmuş toprak tabakasının derinliği yönetim merkezi Yakutsk'ta 140 m'dir; bu derinlik geniş buzulların bulunduğu kıyı kesimlerinde ise 300 m'yi aşmaktadır. Kıyı boyunca rastlanan geniş bir şerit üzerinde yosun, liken ve bodur çalılardan oluşan tundra bitki örtüsünün yerini güneye doğru Dahuria melezi ve bodur huş ağaçlarıyla kaplı taygalar alır. Ülke yüzölçümünün yaklaşık % 42'si ormanlarla kaplıdır. Bu

ormanlarda kuzey geyiği, konur ayısı, tavşan, tilki, ondatra (misk faresi), sincap, keklik vs. hayvanlar yaşar.

Harita 2: Yakutistan

İdari Yapı ve Nüfus Özellikleri: Yakutistan, Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak 27 Nisan 1922'de kurulmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla yeniden yapılanan Rusya Federasyonu'nun içinde Saha (Yakutya) Cumhuriyeti olarak kurulmuştur. Ülke 32 rayon (küçük bölge=ilçe)'den oluşmaktadır. Yakutistan'ın nüfusu 1995 yılı itibariyle tahminen 1.112.000'dir. Bunun % 67'si şehirlerde, % 33'ü köylerde yaşar. Ülkenin başşehri 187.000 nüfuslu Yakutsk'dur. Yakutsk dışında diğer büyük şehirler Aldan, Verhojansk, Mirniy ve Olyokminsk'dir.

1995 yılında toplam sayıları 420 bin kadar olan Yakutların % 95'i Yakutistan sınırları içinde yaşamaktadır, ancak Yakutlar kendi ülkelerinde azınlık durumundadırlar. Ülke nüfusunun ancak % 33'ünü oluşturmaktadırlar. Diğer Türk toplulukları ile birlikte bu oran % 36'ya yükselmektedir. Buna karşılık Ruslar, Ukraynalılar ve Belaruslar yani Slavlar ülke nüfusunun % 58'ini oluşturmaktadır (Tablo:8).

Tablo 8: Yakutistan'da nüfusun etnik yapısı.

Topluluk	1979	(%)	1989	(%)
Rus	429,588	50.4	550,263	50.3
Yakut	313,917	36.9	365,236	33.4
Ukraynalı	46,326	5.4	77,114	7.0
Kuzey Halkları	18,445	2.2	24,817	2.3
Tatar	10,976	1.3	17,415	1.6
Evenki	11,584	1.4	14,428	1.3
Belarus	6,769	0.8	9,900	0.9
Diğer Türkler	10,222	1.2	13,366	1.2
Diğerleri	4,013	0.5	21,526	2.0
TOPLAM	851,840	100	1,094,065	100

Yakutistan'da km²'ye 0.4 kişi düşmektedir. Nüfus yoğunluğunun son derece az olmasında kuşkusuz, Yakutistan'ın şiddetli soğuk iklimi, yağış azlığı, donmuş toprakların tarıma elverişli olmaması gibi faktörler rol oynamaktadır. Tarımsal üretim ancak akarsu boylarında yapılabildiğinden, nüfusun da bu alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Tarım yapılan araziler, ülke yüzölçümünün ancak 1/3500'üdür.

Ancak Saha Türklerinin toprakları yeraltı kaynakları bakımından dünyanın en zengin topraklarından. Altından elmasa, kömürden doğal gaz

kadar çok sayıda değerli madenlerin yanında, sanayi hammaddesi olarak kullanılabilen nitelikte ormanları vardır.

Ekonomik Kaynaklar:

Tarım ve Hayvancılık: Yakutistan'da tarıma elverişli 1.632.000 ha. toprağın 100.700 ha.ı ekin sahaları, diğer topraklar ise çayır ve otlaklardır. Tarım alanlarında baklagiller, patates ve bazı sebzeler yetiştirilmektedir. Ancak Yakutistan'da köy ekonomisi büyük ölçüde etlik ve sütlik hayvan üretimine dayanmaktadır. 1989 bilgilerine göre Yakutistan'da 396.000 büyükbaş hayvan, 193.000 at, 368.000 geyik vardı. Kürklü hayvanlar özellikle sincap, kuzey tilkisi, tilki, ondatra büyük çapta avlanır. Kürklü hayvanları yetiştiren tesisler ve balıkçılık tesisleri de vardır.

Yakutistan'da iklimin sert olmasından dolayı, ziraatin temeli et ve süt hayvancılığı üzerine yoğunlaşmıştır. Bitki üretiminde patates (102 bin ton) ve sebze(27 bin ton) ağırlıklıdır. Ormanlarda yabani hayvan avcılığı son derece gelişmiştir. Kürk ve deri üretimi iyi düzeydedir. Yabani dağ koyunları (kar koyunları) son derece boldur; etinden, yününden ve derisinden yararlanır.

Maden ve Enerji Kaynakları: Yakutistan arazisi yeraltı kaynakları açısından çok zengindir. Burada elmas, altın, yakut ve diğer ender metaller, uranyum, demir, doğal gaz, kömür, tuz, kireç, maden suları bol miktarda çıkarılmaktadır.

Yakutistan'da maden kaynakları arasında güneyde Aldan ile Tommot yakınlarında ve İndigirka vadisindeki altın; Vilyuy havzasındaki elmas ve tuz; Yana vadisindeki kalay sayılabilir. Ülkede Lena'nın aşağı çığı boyunda kömür ve son yıllarda Vilyuy havzasında zengin doğal gaz yatakları bulunmuştur. Yakutistan'ın en büyük elektrik santralleri; Çerņişevski'de Vilyuy üzerindeki Vilyuysk hidroelektrik santrali, Çulman elektrik istasyonu, Yakutsk elektrik istasyonu'dur.

Bugün ülkede doğrudan dış ekonomik ilişkiler ile bağlı 268 şirket, 15 ortak işletme ve 4 milletler arası işbirliği kuruluşu vardır. Ortakların dış ilişkiler kurmak için potansiyelleri vardır.

Sanayi: Sanayide madencilik ve kerestecilik temel uğraşlardır. Madencilik bütün sanayi içinde % 57 oranındadır. Yakutistan'da sanayinin

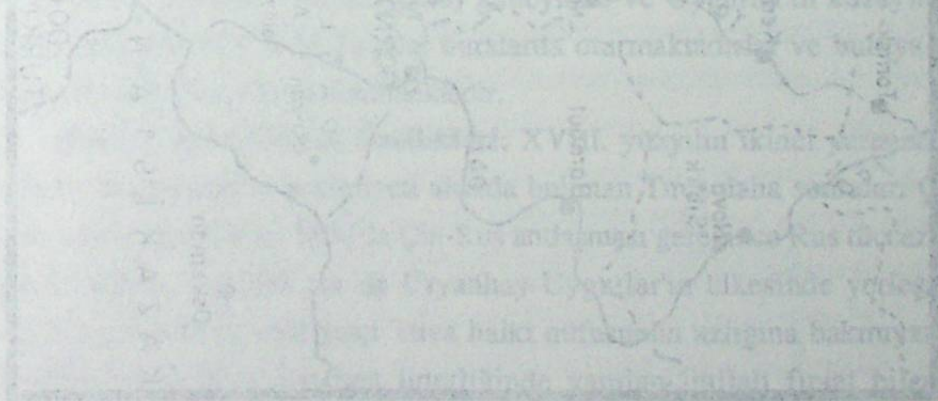

elektroenerji, yakut, renkli metalurji, makine üretimi, kerestecilik, hafif sanayi, gıda, poligrofi gibi dalları mevcuttur.

Gıda ve başka hafif sanayi dalları ile bıçkımhanelerin yoğunlaştığı Yakutsk çevresi cumhuriyetin en gelişmiş sanayi bölgesidir. Yakutsk dışındaki sanayi merkezleri; Verhoyansk, Kobyay, Tommot, makine ve metal tesislerinden; makine tamirâtı, araba tamirâtı fabrikaları ve gemi tamirâtı tersanesi vardır.

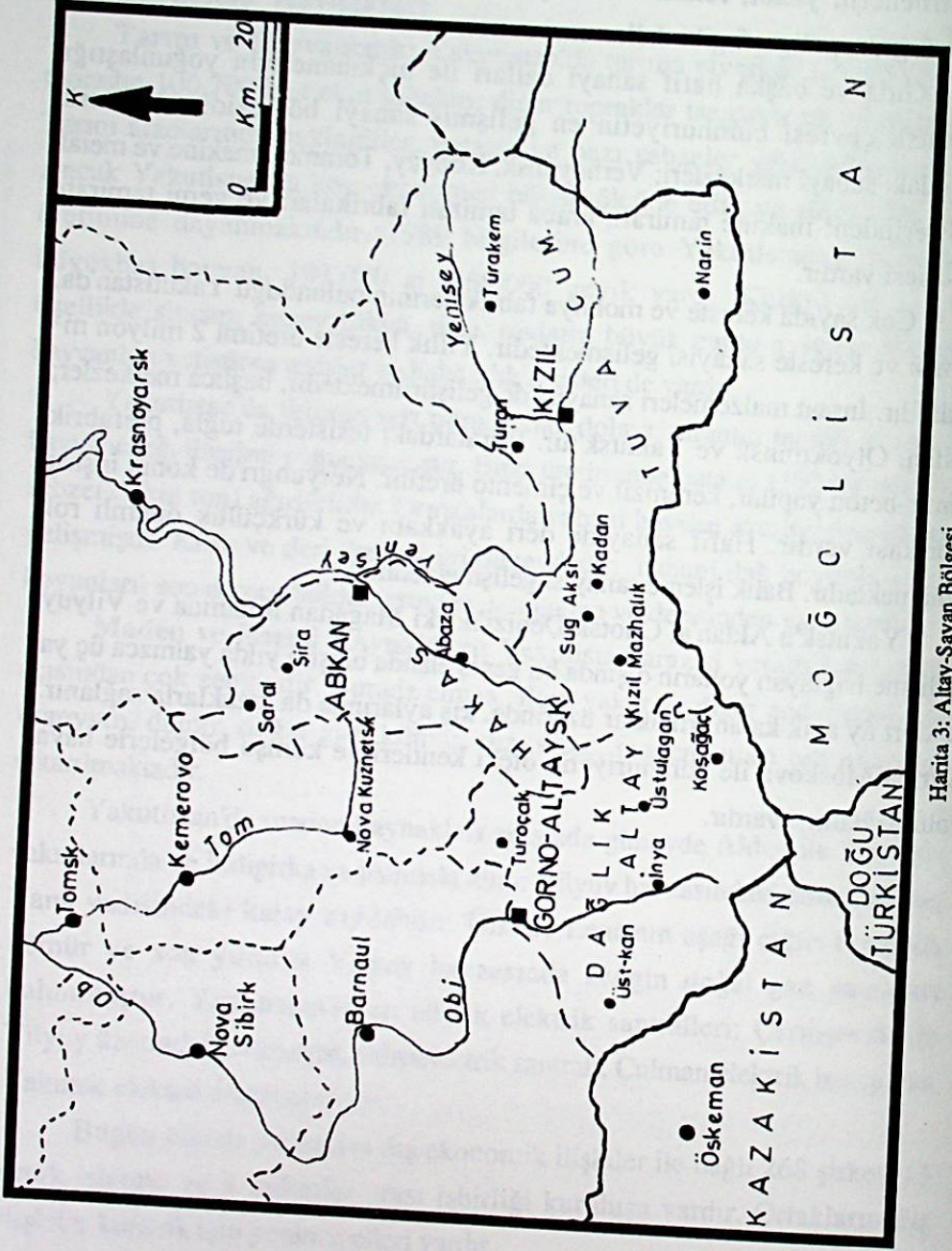
Çok sayıda kereste ve mobilya fabrikalarının bulunduğu Yakutistan'da, orman ve kereste sanayisi gelişmektedir. Yıllık kereste üretimi 2 milyon m³ kadardır. İnşaat malzemeleri sanayisi de geliştirilmektedir, başlıca merkezler; Aldan, Olyokminsk ve Yakutsk'tur. Buralardaki tesislerde tuğla, prefabrik demir-beton yapılar, keramzit ve çimento üretilir. Neryungri'de konut inşaat fabrikası vardır. Hafif sanayide deri ayakkabı ve kürkçülük önemli rol oynamaktadır. Balık işleme sanayisi gelişmektedir.

Yakutsk'u Aldan'a, Ohotsk Denizi'ndeki Magadan limanına ve Vilyuy vadisine bağlayan yolların dışında bu geniş alanda ulaşım yılda yalnızca üç ya da dört ay açık kalan ırmaklar üzerinde, kış aylarında da kızaklarla sağlanır. Ayrıca Moskova ile cumhuriyetin öteki kentleri ve komşu bölgelerle hava yolu bağlantısı vardır.

Yakutistan, 1922 yılında kurulmuş ve 1926'da adı Yakutsk Cumhuriyeti'ne değiştirilmiştir. Sovyetler Birliği, henüz H.

Harita 3: Altay-Sayan Bölgesi

TUVA ÖZERK CUMHURİYETİ

Yeri ve Sınırları: Yukarı Yenisey ırmağı havzasında yer alan Tuva Özerk Cumhuriyeti, doğudan Buryat Özerk Cumhuriyeti, kuzeydoğudan İrkutsk oblasti, kuzeyden Krasnoyarsk krayı, kuzeybatıdan Hakas Özerk Cumhuriyeti, batıdan Gorno-Altay Özerk Cumhuriyeti ve güneyden Moğolistan'la komşudur (Harita: 3). Alanı 170.500 km² olan ülkenin başşehri 70 bin nüfuslu Kızıl'dır.

Doğal Çevre Özellikleri: Ülkenin başlıca yeryüzü şekilleri olan geniş Tuva ve Todja havzalarının sularını Yenisey ırmağının iki ana kolu toplar. Aralarında kuzeybatıdaki Batı (Zapadni) Sayanlar'la kuzeydoğudaki Doğu (Vostočni) Sayanlar'ın bulunduğu yüksek dağ sıraları bu iki havzayı kuşatır. Ülke toprakları hem Sibiryaya taygasının, hem de Orta Asya bozkırlarının özelliklerini taşıyan bir bölgede bulunur. Tuva Özerk Cumhuriyeti'nde başta başşehir Kızıl olmak üzere beş şehir ve üç şehirsiz yerleşme vardır. Geleneksel Tuva barınakları step bölgelerine özgü yurt adı verilen keçe çadırlarla, ağaç kabuğundan yapılmış, Sibiryaya'ya özgü huni biçiminde çadırlardan oluşur.

Eski Çin kayıtlarına göre Tuva'lar Kırgızlar'ın doğusunda, "Küçük Deniz" (muhtemelen Baykal gölü) güneyinde ve Uygurlar'ın kuzeyinde bulunmaktadır. Bugün de Tuvalar buralarda oturmaktadırlar ve buraya da Tannu (Yüksek dağ)-Tuva denilmektedir.

İdari Yapı ve Nüfus Özellikleri: XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Moğolistan'ın hakimiyeti altında bulunan Tuva daha sonraları Çin hakimiyetine geçmiştir. 1860'da Çin-Rus antlaşması gereğince Rus tüccar ve göçmenlerine, o günkü adı ile Uryanhay-Uygurlar'ın ülkesinde yerleşme müsaadesi verilmiş, milliyetçi Tuva halkı nüfusunun azlığına bakmıyarak 1911'de Çin'de Sun Yat Sen liderliğinde yapılan ihtilali fırsat bilerek bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat bu bağımsızlık uzun ömürlü olmamış ve 3 yıl sonra Rusya'nın himayesi kabul edilmek zorunda kalmıştır. 1921'de Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiş ve 1926'da da adı Tuva Halk Cumhuriyetine dönüştürülmüştür. Sovyetler Birliği, henüz II.

Dünya Savaşı'na devam ederken 17 Ağustos 1944'de Tuva ülkesini işgal ederek kendi topraklarına katmıştır. Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı bir özerk bölgesi statüsü verilen Tuva'nın bu statüsü 1965'de değiştirilerek RSFSC'ye bağlı ÖSSC haline getirilmiştir.

Ülke idarî açıdan 13 küçük bölge (rayon)'ye ayrılmıştır. Nüfusunun % 64.3'ü Tuva'lardan, % 32'si Ruslar'dan, % 3.7'si diğer milletlerden oluşmuştur (Tablo:9). Günümüzde Rusya Federasyonu'da toplam sayıları 240 bini bulan Tuva Türkleri, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nde de (26 bin kadar) yaşamaktadır. Soyotlar ya da Uryanhaylar olarak da bilinen Tuvalar, Moğolca'dan etkilenmiş bir Türk dili konuşan topluluktur.

Tablo 9: Tuva Özerk Cumhuriyeti'nin etnik yapısı.

Topluluk	1979	(%)	1989	(%)
Tuvalı	161.888	60.5	198.360	64.3
Rus	96.793	36.2	98.831	32.0
Hakas	2.193	0.8	2.258	0.7
Ukraynalı	1.729	0.6	2.208	0.7
Tatar	988	0.4	1.071	0.3
Diğerleri	4.008	1.5	5.829	1.9
TOPLAM	267.599	100	308.557	100

Ekonomik Kaynakları: Tuva'nın önemli ekonomik zenginlikleri ender bulunan madenler, kömür (yıllık üretim 700 bin ton), demir, civa ve altındır. Tuva'nın ekonomisinde tarım sektörü ağırlıklıdır. Geleneksel uğraşları avcılık ve çobanlıktır. Ülkede yılda 115.000 ton hububat, 27.000 ton patates ve 7 bin ton sebze üretilir. Darı üretimi ve balıkçılık öteden beri ek bir gelir kaynağıdır, hayvancılık da önemli yer tutar. Ülkede 1.229.000 baş davar, 201 bin baş sığır, 71 bin baş domuz, 39 bin baş at ve 9 bin baş geyik yetiştirilmektedir. Ülkenin yıllık 24 bin ton et, 500 ton tereyağı, 76 bin ton süt, 2325 ton yün ve 61 milyon adet yumurta üretimi bulunmaktadır.

Sanayide önemli yeri hammadde çıkarılması faaliyetleri almaktadır. Bununla beraber yıllık 425 bin m³ kereste ve 174 bin m³ orman ürünleri imalatı, gıda maddeleri üretimi ve hafif sanayinin bazı kolları gelişmiştir.

HAKAS ÖZERK CUMHURİYETİ

Yeri ve Sınırları: Önceleri Rusya Federasyonu içinde Krasnoyarsk krayına bağlı özerk bölge olan Hakas, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu'nun yeniden düzenlenmesi esnasında oluşan 25 özerk cumhuriyetten biri haline gelmiştir. Cumhuriyetin toprakları batıda Kemerovo oblasti, güneybatı ve güneyde Dağlık Altay Özerk Cumhuriyeti ve Tuva Özerk Cumhuriyeti ile doğudan da Krasnoyarsk krayı ile sınırlıdır (Harita: 3). 61 900 km² alan kaplayan ülkenin, 1995 yılı itibariyle yaklaşık 585 bin kadar nüfusu bulunmaktadır.

Doğal Çevre Özellikleri: Ülkenin 2/3'si dağlıktır. Kuzeyde Abakan, Kuznetsk Aladağları, güneyde Batı Sayan dağları yer alır. Sert bir karasal iklimin hüküm sürdüğü ülkede vadi tabanları bozkır bitkileri, dağlık alanlar ise ormanlarla kaplıdır. Başşehir Abakan dışında Minusinsk adlı bir şehri daha bulunmaktadır.

Nüfus ve Ekonomik Özellikleri: 1989 nüfus sayımına göre BDT'nda 81.428 Hakas mevcuttur. Bunların % 77.2'si (62.875) kendi ülkelerinde yaşamaktadırlar. Ancak nüfusun % 11.1'ini oluşturan Hakaslar kendi ülkelerinde bile azınlık durumundadırlar (Tablo:10). Diğer Türk boyları dikkate alındığında (12.568) yine de ülke nüfusu içinde Türkelr azınlık durumundadırlar. Kısacası Hakas Özerk Cumhuriyeti tamamen bir Rus yerleşim merkezi görünümündedir.

Tablo 10: Hakas Özerk Cumhuriyeti'nin etnik yapısı.

Topluluk	1979	(%)	1989	(%)
Rus	395,953	79.4	450,018	79.4
Hakas	57,281	11.5	62,875	11.1
Ukraynalı	10,398	2.1	13,222	2.3
Alman	11,130	2.2	11,229	2.0
Diğerleri	23,622	4.7	29,517	5.2
TOPLAM	498,384	100	566,861	100

Ülkenin en önemli ekonomik faaliyeti hayvancılıktır. Daha çok küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yaygındır. Vadi tabanlarında ise, darı, yulaf, buğday ve patates gibi ürünler yetiştirilir. Orman varlığı bakımından zengin olan ülkede ormancılık da önemli bir ekonomik uğraş halindedir. Ülkede, bakır, demir, kömür, barit ve altın çıkarılmaktadır. Sanayi faaliyetleri de madencilik ve orman ürünlerine dayalıdır.

DAĞLIK-ALTAY ÖZERK CUMHURİYETİ

Yeri ve Sınırları: Önceleri Altay krayına bağlı olan Dağlık (Gorno) Altay Özerk Cumhuriyeti 1993'de bu statüsüne kavuşmuştur. Altayların en dağlık bölgesinde yer alan ülke topraklarının kuzeyinde Kemerovo oblasti, batısında Altay krayı, kuzeybatısında ve doğusunda Hakas Özerk Cumhuriyeti ile Tuva Özerk Cumhuriyeti, güneyinde Moğolistan ile Çin (Doğu Türkistan) ve güneybatısında ise Kazakistan bulunmaktadır (Harita:3). 92.600 km² yüzölçümüne sahip olan ülke toprakları doğu-batı yönünde 360 km, kuzey-güney yönünde 400 km uzunluğundadır.

Doğal Çevre Özellikleri: Ülke toprakları Altay Dağları, Tannu-Ola Dağları ve Batı Sayan Dağlarını birbirlerine en çok yaklaştıkları bölgede yer almaktadır. Katun ve Biya ırmaklarının vadileri dışında tamamen sarp dağlık bir ülkedir. Kışları karlı ve soğuk, yazları sıcak olan ülke iklimi yükselti farklarına bağlı olarak ülkenin değişik kesimlerinde çeşitlilik gösterir. Ülke topraklarının 1/4'ü ormanlarla kaplıdır. Ülke topraklarında 7000 kadar göl bulunmaktadır. Bunların en büyüğü, 230,8 km² alana sahip olan Altay gölüdür.

Nüfus ve Ekonomik Özellikleri: 1992'de 198.100 olan ülke nüfusunun % 74'ü kırsal kesimde, % 26'sı da şehirlerde, daha doğrusu başşehir Gorno-Altaysk'da (% 24'e yakını) yaşar. Ülke, 47.100 nüfuslu başşehir Gorno-Altaysk (eski adı Ulala, 1948'e kadar da Oyrot-Tura adını taşımıştır) dışında, Turoçak, Çoişiy, Maimin, Şebalin, Ukagan ve Koş-Ağaç gibi 9 rayona ayrılmıştır. Ülke nüfusunun % 31'ini teşkil eden, toplam nüfusları 80.000 kadar olan Altaylılar'ın % 83'ü kendi cumhuriyetlerinde yaşarlar. Kendi bölgeleri dışında komşu bölgelerde ve Kazakistan'da da bulunurlar. Altaylılar, Şamanist inanca sahiptirler.

Tablo 11: Dağlık-Altay Özerk Cumhuriyeti'nin etnik yapısı.

Topluluk	1979	(%)	1989	(%)
Rus	108,795	63,2	115,188	60,4
Altaylı	50,203	29,2	59,130	31,0
Kazak	877	0,5	10,692	5,6
Ukraynalı	1,305	0,8	1,714	0,9
Alman	720	0,4	829	0,4
Tatar	334	0,2	388	0,2
Diğerleri	9,806	5,7	2,890	1,5
TOPLAM	172,040	100	190,831	100

Ülke ekonomisi büyük ölçüde hayvan yetiştiriciliğine bağlıdır. Koyun, keçi, yak ve at yetiştiriciliği yanında, geyik ve sığır besiciliği, balıkçılık, avcılık ve arıcılık da önem taşır. Ayrıca sebze yetiştiriciliği de yapılmaktadır. Üç yerde altın madeni bulunan Dağlık-Altay Cumhuriyeti turizm açısından da zengin bir potansiyele sahiptir.

İDİL-URAL BÖLGESİ

Avrupa ile Asya arasında sınırı oluşturduğu farzedilen Ural Dağları, kuzeyde Kuzey Buz Denizi'nin Kara Deniz körfezinden başlar, güneye doğru iner, Hazar Denizi'nin kuzeyinde son bulur. Kuzeyden güneye Kuzey, Orta ve Güney Urallar olarak üçe ayrılır. Kuzeyde en yüksek zirve 1894 m., Orta Urallar'da 1569 m., Güney Urallar'da ise 1003 m.'dir. Yani kuzeyden güneye doğru alçalmaktadır. Orta ve Güney Uralların batı eteklerinde büyük endüstri şehirlerinin yer aldığı kesimde yer alan İdil (Volga) ırmağı ise, Avrupa kıtasının en uzun (3.700 km) nehridir. Kaynaklarını Rusya'nın kuzeybatısında Letonya yakınlarındaki yaylalardan alır. Kuzeyden gelen Kama ırmağı ise Uralların sularını toplar. Kama kolunu aldıktan sonra güneye yönelen İdil ırmağı Volgograd yakınlarında bir dirsek yaparak Hazar Denizi'nin kuzeyinde büyük bir delta oluşturarak Hazar Denizine dökülür. İdil ve kolları üzerinde Rusya'nın önemli sanayi şehirleri yer almaktadır. Bunlar: Kalilin, Yaroslavl, Gorkiy, Çeboksarı, Kazan, Kaluga, Ryazan, Saratov, Samara, Ulyanovsk, Ufa, Starlitamak, Perm, Kirov, Volgograd ve Astarhan'dır. Kısacası İdil-Ural bölgesinin bütün önemli şehirleri bu nehrin ve kollarının üzerinde kurulmuştur (bkz.Harita: 4).

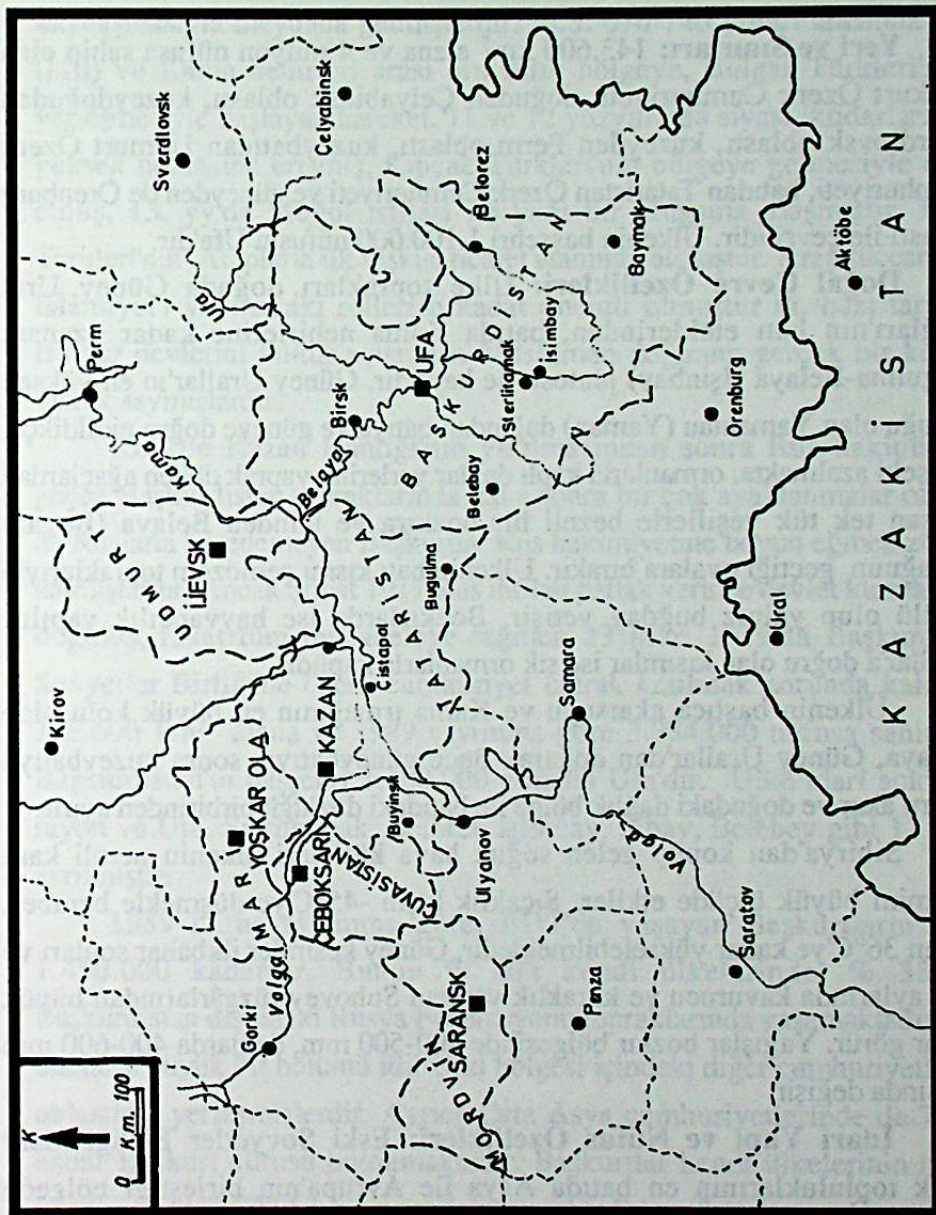
Yukarıda kısaca değinilen Volga ırmağının orta çığı, Kama nehri ve Ural Dağları arası, eski Türk İdil Boyu Bulgar Devleti (8-14.yy.) ve onun varisi Kazan Hanlığı'nın (1437-1552) sahasını kapsamakta olup, günümüzde bu bölgeye Türk ve Fin kavimleri ile Ruslar yerleşmişlerdir. Bugün bu bölgede, Rusya Federasyonu'na bağlı 3 Türk cumhuriyeti (Çuvaşistan, Tataristan, Başkurdistan), 3 Fin cumhuriyeti (Mari, Udmurt ve Mordvin) ile 10 idarî bölge (Oblast) yer almaktadır (Tablo: 12). Rusya'nın en önemli endüstri bölgelerinden birine karşılık gelen Orta İdil-Kama nehirleri ve Ural Dağları arasındaki bölgede yer alan üç Türk özerk cumhuriyeti ile bunlara komşu bulunan diğer özerk cumhuriyetler ve oblastlarda 1989 nüfus sayımına göre toplam 7.5 milyon civarında (4.5 milyon Tatar, 1.7 milyon Çuvaş ve 1.3 milyon Başkurt) Türk yaşamaktadır.

Tablo 12: İdil-Ural bölgesinde yer alan idarî birimler ve 1995 tahminlerine göre buralarda yaşayan Türk nüfusu.

İdarî Bölge adı	Başşehir	Alan (km ²)	Türk Nüfus
Başkurdistan Ö.C.	Ufa	143,600	2,200,000
Tataristan Ö.C.	Kazan	68,000	1,980,000
Çuvaşistan Ö.C.	Çeboksarı	18,300	1,020,000
Udmurt Ö.C.	Ijevsk	42,100	110,000
Mordvin Ö.C.	Saransk	26,200	50,000
Mari Ö.C.	Yoşkar Ola	23,200	45,000
Çelyabinsk Oblastı	Çelyabinsk	87,800	390,000
Kuibışev Oblastı	Samara	53,600	275,000
Ulyanovsk Oblastı	Ulyanovsk	37,300	250,000
Orenburg Oblastı	Orenburg	124,000	240,000
Perm Oblastı	Perm	127,700	230,000
Sverdlovsk Oblastı	Yekaterinburg	194,700	200,000
Penza Oblastı	Penza	43,200	85,000
Saratov Oblastı	Saratov	100,200	75,000
Kirov Oblastı	Kirov	120,700	50,000
TOPLAM		1,211,600	7,195,000

Harita 4: İdil-Ural Bölgesi

BAŞKURDİSTAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Yeri ve Sınırları: 143.600 km² alana ve 4 milyon nüfusa sahip olan Başkurt Özerk Cumhuriyeti, doğudan Çelyabinsk oblasti, kuzeydoğudan Sverdlovsk oblasti, kuzeyden Perm oblasti, kuzeybatıdan Udmurt Özerk Cumhuriyeti, batıdan Tataristan Özerk Cumhuriyeti ve güneyden de Orenburg oblasti ile çevrilidir. Ülkenin başşehri 1.100.000 nüfuslu Ufa'dır.

Doğal Çevre Özellikleri: Ülke toprakları, doğuda Güney Ural Dağları'nın batı eteklerinden, batıda Kama nehirlerine kadar uzanan, Bugulma-Belaya (İşinbay) platosu ile kaplıdır. Güney Urallar'ın en yüksek doruğu olan Yamantau (Yaman) dağından batıya ve güneye doğru gidildikçe, yükselti azalmakta, ormanlarla kaplı dağlar yerlerini, yaprak döken ağaçlardan oluşan tek tük yeşillerle bezeli bir bozkıra ve içinden Belaya (Beyaz) ırmağının geçtiği ovalara bırakır. Ülkenin batı kısmı çernozem topraklarıyla örtülü olup yalnız buğday yetişir. Bozkırlarda ise hayvancılık yapılır. Urallar'a doğru olan kısımlar ise sık ormanlarla kaplıdır.

Ülkenin başlıca akarsuyu ve Kama ırmağının en büyük kolu olan Belaya, Güney Urallar'dan doğarak önce güneybatıya, sonra kuzeybatıya doğru akar ve doğudaki dağlık bölge ile batıdaki düzlüğü birbirinden ayırır.

Sibirya'dan kopup gelen soğuk hava kütleleri ülkenin nemli kara iklimini büyük ölçüde etkiler. Sıcaklık kışın -45°C'ye düşmekle beraber, yazın 36°C'ye kadar yükselebilmektedir. Güney kesimler ilkbahar sonları ve yaz aylarında kavurucu ve kuraklık yaratan Suhovey rüzgârlarından büyük zarar görür. Yağışlar bozkır bölgesinde 400-500 mm, dağlarda 400-600 mm arasında değişir.

İdarî Yapı ve Nüfus Özellikleri: Eski Sovyetler Birliği'ndeki Türk topluluklarının en batıda Asya ile Avrupa'nın birleştiği bölgede yaşayanları Volga/Kırım Tatarı ile Başkurtlar'dır. Sovyet resmi kaynakları bu iki Türk boyu arasında bir fark gözetmeksizin, onlardan Tatar diye bahsetmektedir. 1989 nüfus sayımına göre Sovyetler'de yaşayan 8.370.000 Tatar'dan 272.000'i Kırım Tatarı, 1.449.000'i Başkurtlar'dır. Gerek Tatarlar

gerekse Başkurtlar tüm tarihleri boyunca güçlü bir kültür ve nüfus birliği göstermişler ve göçmen Türk unsurlarının, Fin-Ogur topluluklarının kaynaşmasıyla meydana gelmişlerdir. M.S. 670-740 yılları arasında Volga (İdil) ve Kama nehirleri arası ormanlık bölgeye, Bulgar Türkleri'nin de yerleşmesiyle başlayan hareket, 11 ve 12 yüzyıllarda siyasi iktidarlarının en yüksek noktasına erişmiş, Kıpçak Türkleri'nin bölgeye gelmesiyle devam etmiş, 13. yy'da Moğol istilası ile yeni bir oluşuma ulaşmıştır. Bulgar Türkleri'nin Araplarla ilk ilişkisi ticaret alanında olmuştur. Arap tüccarlarının İslâmiyet'i yaymadaki rolleri o kadar önemli olmuştur ki, bazı tarihçiler Bulgar devletini kültür açısından Müslüman doğunun gerçek bir kolonisi olarak saymışlardır.

1522'de Kazan Hanlığı'nın yıkılmasından sonra Rus hakimiyetine geçen Başkurdistan topraklarında daha sonra bir çok ayaklanmalar olmuşsa da Ruslarla başedemeyen Başkurtlar Rus hakimiyetine boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Ancak Şubat 1917 Rus ihtilali patlak verince devlet kurma ümidi doğmuş, fakat tüm mücadeleye rağmen 23 Mart 1919'da Başkurdistan, Sovyetler Birliği'ne özerk cumhuriyet olarak katılmak zorunda kalmıştır. 143.600 km² alana ve 1989 sayımına göre 3.984.000 nüfusa sahip olan Başkurdistan'ın başşehri 1.100.000 nüfuslu Ufa'dır. Ülke idarî açıdan 53 rayon ve Ufa, Sterlitamak, Beloret, İşimbay, Sibay, Belebey gibi 17 şehire ayrılmıştır.

1989 nüfus sayımına göre, BDT'da yaşayan Başkurtların sayısı 1.450.000 kadardır. Bunun % 60'ı kendi ülkelerinde, % 33'ü de Başkurdistan dışındaki Rusya Federasyonu topraklarında yaşamaktadırlar ki, bunların büyük bir bölümü İdil-Ural bölgesi içindeki diğer cumhuriyetlere ve oblastlara yerleşmişlerdir. Ayrıca Orta Asya cumhuriyetlerinde de 75.000 kadar Başkurt nüfusu bulunmaktadır. Başkurtlar kendi ülkelerinin nüfusu içinde ancak % 22'lik bir orana ulaşabilmektedirler. Tatarları ve Çuvaşları da göz önüne aldığımızda Başkurdistan'daki Türk nüfusun oranı yarıyı biraz (% 53.4) geçebilmektedir (Tablo: 13).

Tablo 13: Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti'nin etnik yapısı.

Topluluk	1979	(%)	1989	(%)
Rus	1,547,893	40.3	1,548,291	39.3
Tatar	940,436	24.5	1,120,702	28.4
Başkurt	935,880	24.3	863,808	21.9
Çuvaş	122,344	3.2	118,509	3.0
Mari	106,793	2.8	105,768	2.7
Ukraynalı	75,571	2.0	74,990	1.9
Diğerleri	115,363	3.0	111,045	2.8
TOPLAM	3,844,280	100	3,943,113	100

Ekonomik Kaynakları: Başkurdistan'da tarım ve hayvancılık önemli bir uğraş alanıdır. Belaya vadisinde tarım büyük önem taşır. Başlıca tarım ürünleri; çavdar, yulaf, darı, keten, şeker pancarı, patates ve ayçiçeğidir. Ufa ve Sterlitamak'ta sebzeçilik gelişirken Urallarda hayvancılık, sığır, koyun ve keçi yetiştiriciliği ağırlıktadır. At yetiştiriciliğiyle ünlü olan bölgede ayrıca geleneksel bir uğraş olan arıcılık da yaygındır. Başkurdistan 647 kolhoz ve 95 sovhoza sahiptir.

Başkurdistan zengin petrol, doğal gaz ve maden kaynaklarına sahiptir. Güneyde Vogograd'dan kuzeyde Perm'e kadar yaklaşık 1000 km uzunluğunda ve 300-400 km genişliğinde büyük bir petrol ve doğal gaz bölgesi yer almaktadır ki, bu bölgeye ikinci Bakü havzası denilmektedir. Yılda 60 milyon ton petrol, 35 milyar m³ doğal gaz üretilmektedir. İşimbay-Ufa'dan petrol boru hatları İşimbay-Magnitogorsk'dan ise doğal gaz hatları geçmektedir. Rafineriler ve petrokimya fabrikaları ülke ekonomisinin ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Güneyde Kuyargas'ta kömür, Baymak'ta bakır, Novaya Priştina'da boksit ve diğer bölgelerde altın, manganez, krom elde edilmektedir.

Başkurdistan, bol miktarda petrol ve doğal gaz çıkaran ve işleyen bir ülkedir. Burada demir, çelik, bakır, altın, manganez, krom, boksit, kereste gıda ürünleri sanayileri gelişmiştir. Makine yapım sanayi de önemli yer tutmaktadır. En önemli sanayi kuruluşları petrol üretme, arıtma ve işleme tesisleridir. Ufa, İşimbay ve Salavat'ta bulunan ana rafineriler bir boru hattıyla bölgenin ve Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin petrol yataklarına

bağlıdır. Beloretsk ve Tiriyański'de bulunan demir ve çelik işletmelerinde makine takımları, petrol ve madencilik donanımı, motor aygıtları, elektrik kabloları, telefon ve daktilo yapımında kullanılan çelik kablo, tel ve levha üretilir. Kimya sanayisi, petrol ve gazdan elde edilen yan ürünlerden yararlanır. Orman sanayisi de kaplama tahta, mobilya malzemesi, kibrit çöpü ve kağıt üretir. Ufa, Sterlitamak, İşimbay, Kumertau, Salavat ve Karmanovo'da büyük enerji santralleri vardır.

Başka yörelere kara ve demiryollarıyla bağlı olan başşehir Ufa'nın bir de hava alanı vardır. Ural Dağlarını aşan önemli demiryolları hattından biri Ufa'dan geçer. Bu hattın ayrılan öteki hatlar, başka sanayi merkezlerine, Magnitogorsk'a ve dağlık kesimlere ulaşır.

TATARİSTAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Yeri ve Sınırları: Orta İdil'in kuzeyinde, Kama ve İdil nehirlerinin birleştiği yerde kurulmuş olan Tataristan, doğudan Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti, kuzeydoğudan Udmurt Özerk Cumhuriyeti, kuzeyden Kirov oblasti, kuzeybatıdan Mari Özerk Cumhuriyeti, batıdan Çuvaşistan Özerk Cumhuriyeti, güneyden Ulyanov, Kuybişev ve Orenburg oblastları ile çevrilidir. 68.000 km² alana ve 4 milyon kadar nüfusa sahip olan Tataristan'ın başşehri 1.200.000 nüfuslu Kazan'dır.

Doğal Çevre Özellikleri: Ülke genelde alçak engebeli bir ovayla kaplıdır. Volga ırmağının batısında yüksekliği 235 m.ye ulaşan arazi Volga tepelerinin en kuzey ucunu oluşturur. Urallara doğru yükselen bölgenin güneydoğusunda, yaklaşık 388 m. yükseklikte Bugulma-Belebey platosu yer alır. Volga ırmağı ülke topraklarının batı ucundan K-G doğrultusunda akar. Volga ırmağının en büyük kolu olan Kama ise, kabaca D-B doğrultusunda akarak ülke topraklarının büyük bir bölümünden geçer. Vyatka ve Belaya ırmakları Kama'nın en önemli kollarıdır. Bu kolların hemen tamamı ülke topraklarında birleşerek Volga ırmağını oluştururlar. Buraya kurulmuş olan Kuybişev baraj gölü ülke topraklarının önemli bir kısmını işgal etmiştir.

Bölgede kara iklimi hakimdir; yıllık yağış miktarı yaklaşık 420-510 mm'dir. En çok yağış yaz aylarında düşer. Kışları pek yağışlı olmamakla beraber, kar kalınlığının 60 cm'yi bulduğu olur. Ülkenin büyük bir bölümü verimli çernozem topraklarıyla kaplıdır. Tataristan'ın % 16'sı ormanlarla kaplıdır. Genelde bozkır bitkilerinin yaygın olduğu ülkede çayır bitkileri de yaygındır.

İdarî Yapı ve Nüfus Özellikleri: Günümüzde, Cumhuriyetin nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan Tatarlar, 13.yy ortalarında bugünkü Tataristan topraklarına yerleşerek, o dönemde bölgede yaşayan Bulgarlara hakim oldular. 15.yy'da Altın Ordu devletinin parçalanmasından sonra kurulan kuzeydeki Kazan Hanlığı'nın Moskova Büyük Prensiği'ne karşı yürüttüğü uzun süreli mücadele, IV. İvan (Korkunç İvan)'ın 1552'de Kazan'ı

kuşatarak ele geçirmesi ile sonuçlanmış, bunu izleyen çok sayıda ayaklanma da sert bir biçimde bastırılmıştır. Sonraki dönemlerde bölgede bir çok yeni yerleşim kurulmuş, 1920'de ise Tatar Özerk Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Fakat bu cumhuriyetin sınırları belirlenirken Tatar nüfusunun yaşadığı yerler dikkate alınmamıştır. Çünkü 1995 yılı itibariyle İdil-Ural Bölgesinde 5 milyon civarında Tatar nüfusu yaşamaktadır. Bunun ancak 2 milyonu Tataristan sınırları içinde yer almakta 3 milyonu ise komşu cumhuriyetler ve eyaletlerin sınırlarında bulunmaktadır. Ayrıca Rusya Federasyonu'nun İdil-Ural Bölgesi dışında kalan bölgelerinde 1 milyon ve diğer BDT ülkelerinde de 1 milyon olmak üzere toplam 7 milyon civarında Tatar nüfusu bulunmaktadır. Özellikle Osmanlı Devleti döneminde Romanya ve Bulgaristan'a yerleşen Tatarların eski SSCB'nin Avrupa'daki topraklarının doğu ve güneydoğu kesimleriyle, Sibirya'nın güney kesimlerine yayılmış yerleşmeleri vardır.

1989 nüfus sayımına göre, 3.642.000 nüfusa sahip olan Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin, Başşehri Kazan (1.200.000)'dir. Nüfusun yarısından fazlası şehirlerde oturmaktadır. 1989 sayımına göre eski SSCB topraklarında 6.649.000 olan Tatarların ancak % 27'si kendi cumhuriyetlerinde yaşamaktadırlar. Tataristan nüfusunun etnik yapısı Tablo: 14'de verilmiştir.

Tablo 14: Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin etnik yapısı (1989).

Topuluk	Nüfusu	(%)
Tatar	1,765,404	48.5
Rus	1,575,404	43.3
Çuvaş	134,221	3.7
Ukraynalı	32,822	0.9
Mordva	28,859	0.8
Udmurt	24,796	0.7
Mari	19,446	0.5
Başkurt	19,106	0.5
Diğer Müslüman T.	10,300	0.3
Diğerleri	31,384	0.9
TOPLAM	3,641,742	100

Ekonomik Faaliyetler: Tataristan küçük bir ülke olmasına rağmen, Rusya'nın en zengin ülkelerinden biri sayılmaktadır. Gerek sanayisi gerek tarımı ile Rusya ekonomisinde önemli bir paya sahiptir. Tarım faaliyetleri, BDT'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi, Sovhoz ve Kolhozlar tarafından

Yürütülmektedir. Yetiştirilen başlıca ürünler; çavdar, buğday, mısır, burçak, keten, şeker pancarıdır. Ayrıca sebze-meyve üretimi de gelişmiş bulunmaktadır. En büyük doğal zenginliği petrol ve doğal gazdır. Ortalama olarak yılda 100 milyon ton petrol üretilmektedir. Petrol çıkarım merkezleri Elmet, Leninogarsk, Alabuga ve Mendelyevsk şehirleri çevresindedir. Çıkarılan petrol; Başkurdistan, Kuybişev, Gorkiy, Yaraslav, Rezan, Moskova ve Perm'deki rafinerilere gönderilir. Eskiden çıkarılan petrol "Dostluk Petrol Hattı" ile Polonya, Doğu Almanya, Macaristan, Çekoslovakya'ya da gönderilmekteydi.

Ahşap, seramik, deri, kumaş ve metal işleme gelenekleri çok eskilere dayanan Tatarlar, öteden beri tüccar bir halk olarak tanınmışlardır. Tataristanın en önemli endüstri kaynağını kimya ve petrokimya endüstrisi oluşturur. Kimya sanayi özellikle Kazan, Mendelyevsk ve Nijnekams'ta gelişmiştir. Kazan uçak fabrikasında II-62 tipinde uçaklar imal edilmektedir. Brejnev'de dünyanın en büyük kamyon fabrikası bulunmaktadır. Yılda 150 bin ağır evsafı kamyon ve 250 bin dizel motoru üretilen tesislerde 120 bin kişi çalışmaktadır.

Yine Kazan'da eski SSCB'nin en büyük bilgisayar ve optik aletler fabrikası bulunmaktadır. Takım tezgahları, torna, karbüratör, tarım makineleri, tıbbi araçlar, saat ve daktilo üreten tesisler, başta Kazan, Zelyonodolsk ve Çistopol olmak üzere Volga ve Kama ırmakları kıyılarındaki şehirlerde yoğunlaşmıştır. Mamadiş ve komşu şehirlerde kağıt ve kağıt hamuru üretilir. Kazan'da sabun üretimi önemlidir. Ayrıca deri ve kürk işleme tesisleri de önemli yer tutar.

İrmaklardan yük taşımacılığında yoğun olarak yararlanır. Cumhuriyetdeki ırmak limanlarıyla Moskova ve Volga havzasındaki öteki kentler arasında düzenli su yolu taşımacılığı yapılır. Demiryolu ulaşımı fazla gelişkin olmamakla birlikte cumhuriyetin kuzeybatı ve güneydoğu ucundan Moskova ve Urallar'a uzanan iki ana hat geçer. Başka bir hat Volga'nın sağ yakası boyunca kuzey-güney doğrultusunda uzanır. Kazan'dan çıkan karayolları Bugulma ve Menzelinsk'e, Çistopol'dan ise Nurlat'a gider.

ÇUVAŞİSTAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Yeri ve Sınırları: 21 Nisan 1925'de özerk hale gelen Çuvaşistan, doğudan Tataristan Özerk Cumhuriyeti, kuzeyden Mari Özerk Cumhuriyeti, batıdan Gorki oblasti, güneybatıdan Mordvin Özerk Cumhuriyeti ve güneyden Ulyanov oblasti ile çevrilidir. 18.300 km² yüzölçümüne sahip olan Çuvaşistan'ın başşehri 365.000 nüfuslu Çeboksarı'dır. Ülkenin 1995 yılı itibariyle nüfusu 1.5 milyonun üzerindedir.

Doğal Çevre Özellikleri: Orta Volga'nın sağ kıyısında ve onun kolları olan batıdaki Sura ve doğudaki Svigiya ırmakları arasına yerleşmiş olan Çuvaşistan'ın güney ve doğusunda Çuvaş platosu uzanmaktadır. Çuvaşistan'ın büyük bölümünü oluşturan Çuvaş Platosu; alçak, hafif dalgalı, sık sık koyaklarla parçalanmış bir platodur. Bu plato, Volga platosunun en kuzey ucudur; hafif bir eğimle Volga'nın sekilerine ve taşkın ovasına iner. Batı'da Sura boyunca alüvyonlar bulunur. Volga ırmağının orta çığırının sağ yakasında yer alan Çuvaşistan toprakları; Volga'nın batıda Sura, ortada Bolşoy Tsivil ve Mail Tsivil, doğuda da Kubnia adlı kollarınca akaçlanır.

Bölgede ılıman kara iklimi hüküm sürmektedir; yazlar ılık, kışlar uzun ve soğuktur. Yıllık yağış tutarı 400-500 mm'yi ancak bulur. Ülkenin batısı ormanlık ve bataklıktır. Ülke yüzölçümünün 1/3'ü ormanlarla kaplıdır. Güneydoğusunda bozkırlar yer almaktadır. Orman ve orman-bozkır kuşakları arasındaki sınır boydan boya ülkenin içinden geçer. Sura'nın kaynaklarında yoğun çam ormanları bulunur. Kuzeydeki gri orman topraklarında, yaprak dökken ve karışık ağaçların oluşturduğu ormanlar yer alır. Eski ormanlık alanların büyük bölümü aşırı kesim nedeniyle tükenmiştir. Bu alanların yarıya yakın bölümünde tahıl ekimi yapılmaktadır. Cumhuriyetin doğu ve güneydoğu kesimlerinde yer yer çernozem toprakları yer almaktadır. Volga ve Sura boylarındaki taşkın ovalarında çayırılar geniş alanlar kaplar.

İdarî Yapı ve Nüfus Özellikleri: Çuvaşlar, X-XVI.yy'larda eski Türk kabilelerinin (İdil Bulgarları'nın) karışmasından meydana gelmişlerdir. Kapalı bir cemiyet halinde yaşarlar.

Çuvaşların yaşadığı bölge 16.yy'da Ruslarca ele geçirildiğinde, burada yerleşik bir tarım toplumu vardı. Bölge 1920'de özerk yönetim birimi (oblast) olarak düzenlendikten sonra Nisan 1925'de özerk cumhuriyet olmuştur. 1929-36 yılları arasında Gorki oblastının bir bölümünü oluşturdu. Eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Çuvaş Özerk Cumhuriyeti olarak kurulmuştur (Sovyet Sosyalist adı, ülkenin adından çıkarılmıştır). 1 Ocak 1991 itibarıyla 21 rayon (küçük bölge)'a sahiptir. Yeni devlet yapısı, eski SSCB'nin idarî reformlarına paralel olarak yasama, yürütme ve yargı temeline dayanmaktadır.

18.300 km² yüzölçümüne sahip olan ülkenin nüfusu 1989 sayımına göre, 1.338.023'dir. Ülke nüfusunun içinde Çuvaşların oranı % 67.4'dür. Eski SSCB'deki Çuvaşların toplam sayısı 1.842.000'dir. Yani Çuvaş nüfusun ancak % 49'u kendi ülkelerinde yaşamaktadır (Tablo: 15).

Tablo 15: Çuvaşistan Özerk Cumhuriyeti'nin etnik yapısı.

Topluluk	1979	(%)	1989	(%)
Çuvaş	887.738	68.4	905.614	67.7
Rus	338.150	26.0	357.014	26.7
Tatar	37.573	2.9	35.689	2.7
Mordva	20.276	1.6	18.686	1.4
Ukraynalı	6.122	0.5	7.302	0.5
Mari	3.034	0.2	3.799	0.3
Diğerleri	5.718	0.4	9.919	0.7
TOPLAM	1,298,611	100	1,338,023	100

Çuvaşistan nüfusunun % 59.4'ü şehirlerde yaşamaktadır. Ülkede 9 şehir ve 6 kasaba yerleşim birimi bulunmaktadır. Bunların en önemlileri; başşehir Çeboksarı, Alatur, Kanaş, Şumarlya ve Novoçeboksarı'dır.

Ekonomik Faaliyetler:

Tarım: Çuvaşistan ekonomisinin ağırlığını tarım oluşturur. Ülkenin arazi yapısı tarıma elverişlidir. Akarsular yönünden zengindir. 801 bin hektar tarım alanı bulunan ülkede yetiştirilen başlıca ürünler; tahıl (693 bir ton), patates (767 bin ton), sebze (92 bin ton), keten, kenevir, şeker pancarı ve mahorka (kaba) tütündür. Volga boyunda meyve bahçeleri önem taşır. Ovalarda tarımla birlikte, aynı zamanda hayvancılık da yapılmaktadır. Ülkede

büyükbaş (526 bin baş) ve küçükbaş (438 bin baş) hayvancılığın yanısıra kümes hayvanları (3.2 milyon adet) da yetiştirilir. Ayrıca 25.100 adet at ve 514 bin baş domuz yetiştirilmektedir. Hayvan yemi ekilen alanlar giderek artmaktadır. Süt ürünleri (581 bin ton) ve et (110 bin ton) Moskova bölgesi ile Gor'ki'ye gönderilir. Ayrıca ülkenin yıllık 1.3 milyon ton yün, 7.600 ton tereyağı ve 389 milyon adet yumurta üretimi bulunmaktadır.

Sanayi; Komünist rejimin ilk dönemlerinde çok sınırlı olan sanayi etkinlikleri II. Dünya Savaşı'ndan sonra ciddi gelişme göstermiştir. Bugün Çuvaşistan'da yaklaşık 300 sanayi kuruluşu vardır. Ülkede yılda 1.3 milyar kWh elektrik enerjisi, elektrik makinaları, traktör ve otomobil yedek parçası, çamaşır makinası (86 bin adet), gıda, tekstil ürünleri üretilmektedir. Kimya sanayinde, kimyevî boyalar, laklar önemli yer tutar. Alkol üretimi, inşaat malzemesi üretimi de yapılmaktadır.

Aynı zamanda bir ırmak limanı olan Çeboksarı'da elektrikli araçlar, makine parçaları, dökme demir, çeşitli dokuma, alkol ve deri eşya üretilir. Tahıl üretim merkezi durumundaki Alatur'da lokomotif ve otomobil atölyeleri ile elektromekanik fabrikası vardır. 1930'larda gelişen Şumerlya'da mobilya, ahşap kaplama, döşemelik tahta, yöredeki meşelerden de tanen üretilir. Bir tersanenin bulunduğu Marinsti Posad ile Kozlovka, Volga üzerinde en önemli kereste merkezleridir. Bu iki şehirde ayrıca prefabrik evler, demiryolu traversi, maden kalasları ve kibrit odunu üretilmektedir.

Çuvaşistan'da gıda işleme (14.7 milyon kutu konserve, 27.6 bin ton şekerleme), dokuma (114 milyon m² pamuklu dokuma ve 25 milyon adet trikotaj) ve deri sanayileri (33.9 milyon çift ayakkabı) de yaygındır. Ağaçtan elde edilen kimyasal maddeler ve Buinsk'ten gelen fosforite dayalı kimya tesisleri Vulnari'de gelişmiştir. Yerel kaynaklı yakacaklar, Buinsk ve İbresi'den çıkarılan şist ile Volga taşkın ovalarından elde edilen turbadır.

Moskova'dan gelen ana Trans-Sibirya Demiryolu, cumhuriyet topraklarından geçer. Bu hattın Kanaş'tan Çeboksarı'ya, oradan da Sarans ve Penza'ya giden kolları vardır. Karayolları Çeboksarı'yı Gorki, Kazan ve Ulyanovsk'a bağlar.

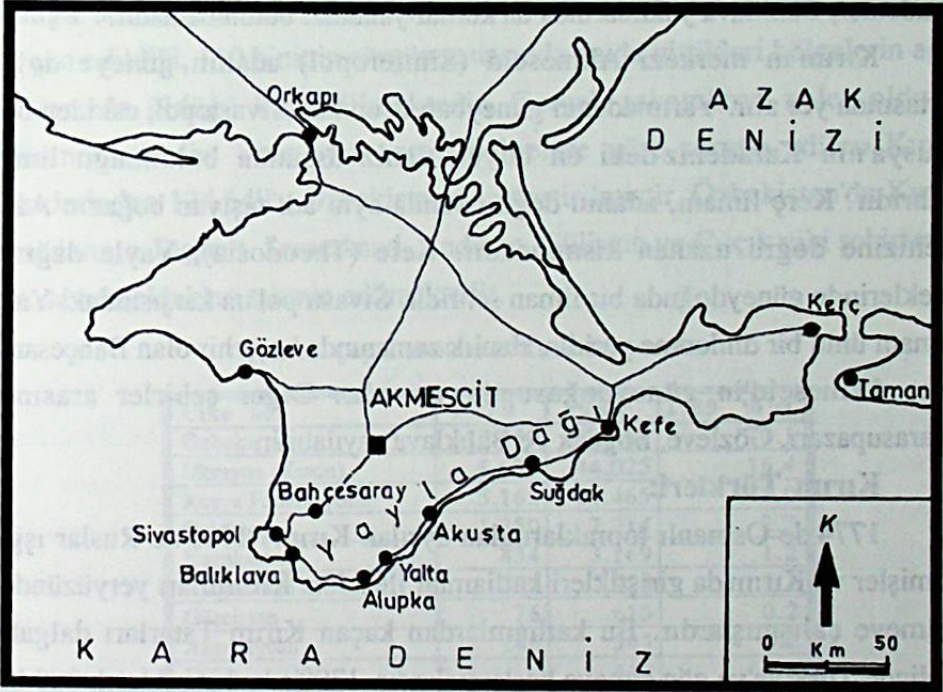

KIRIM YARIMADASI ve KIRIM TÜRKLERİ

Kırım Yarımadası'nın Başlıca Coğrafi Özellikleri: Stratejik önemi büyük olan Kırım Yarımadası, Karadeniz'in kuzeyinde, doğudan Azak denizi ile çevrilidir. Karadeniz ile Azak denizini birleştiren Kerç boğazı, yarımadaı Kuban yarımadasından ayırır. Kuzeyde yarımadaı karaya bağlayan Orkapı(Perekop)'da Karadeniz'le Azak denizini birleştiren bir kanal yer aldığından Kırım aynı zamanda ada olarak da kabul edilebilir. 25.600 km² alana sahip olan Kırım, bugün Ukrayna Cumhuriyeti'nin 25 eyaletinden biridir (bkz. Harita: 5).

Harita 5: Kırım Yarımadası

Yarımadanın güneydoğu kıyıları boyunca Yayla dağları (1541 m.) uzanır. Yayla dağı güneybatı-kuzeydoğu yönünde 150 km. uzunluğunda ve 10-40 km arasında değişen genişliktedir. Bu dağların kuzeyinden Orkapı'ya kadar hafif dalgalı bir düzlük şeklinde uzanan büyük ova yer almaktadır.

Kırım'da Çorgona, Belbek, Kaça, Alma, Salgır, Karasu, İndol ve Bulganak gibi akarsular ve Gözleve yakınlarında 30 kadar küçük göl yer almaktadır.

Adanın kuzey kesminde iklim soğuk olmasına rağmen, Yayla dağın güneyinde ılıman bir karaktere sahiptir. Kırım'da yıllık ortalama sıcaklık 11°C, yıllık ortalama yağış miktarı da 450 mm. kadardır. Yarımada'nın güneyi ormanlarla, kuzeyi bozkır bitkileriyle kaplıdır.

İklim ve bitki örtüsü ile diğer tabii güzellikleri nedeniyle Kırım eskiden beri Rus çarlarının ve daha sonra Komünist Partisi yöneticilerinin dinlenme yerlerinden birisi olmuştur. Kuzeydeki ovada geniş ölçüde buğday ve tütün tarımı yapılmakta, Yayla dağın eteklerinde ise, meyve bahçeleri ve üzüm bağları yer almaktadır. Kerç Yarımadasında petrol, doğal gaz ve çeşitli madenler; Balıklava yakınlarında da kömür yatakları bulunmaktadır.

Kırım'ın merkezi Akmescid (Simferopol) adanın güneye doğru ortasında yer alır. Yarımada'nın güneybatı ucundaki Sivastopol, eskiden beri Rusya'nın Karadeniz'deki en büyük deniz üssünün bulunduğu liman şehridir. Kerç limanı, adanın doğu ucunda aynı adı taşıyan boğazın Azak denizine doğru uzanan kısmındadır. Kefe (Theodosia), Yayla dağın eteklerinde güneydoğuda bir liman şehridir. Sivastopol'un karşısındaki Yalta limanı ünlü bir dinlenme yeridir. Hanlık zamanında başşehir olan Bahçesaray ise, Akmescid'in güneydoğusunda yer alır. Diğer şehirler arasında Karasupazarı, Gözleve, Soğdak ve Balıklava sayılabilir.

Kırım Türkleri:

1774'de Osmanlı topraklarından ayrılan Kırım'ı 1783'de Ruslar işgal etmişler ve Kırım'da giriştikleri katliamlar ile adeta Kırimlıları yeryüzünden silmeye çalışmışlardır. Bu katliamlardan kaçan Kırım Tatarları dalgalar halinde Türkiye'ye göç etmeye başlamışlardır. 1790'a kadar yaklaşık 300 bin kişi, 1860-63 arasında da 142 bin kişi Kırım'dan göç etmiş, 1874-75 ve 1891'de de çok sayıda Türk'ün Kırım'ı terk etmesiyle nüfus dengeleri bozulmuş ve 1897'de yapılan nüfus sayımına göre Kırım'da Türklerin nüfusu ancak % 35'i bulabilmiştir (188 bin). Bolşevik ihtilalinden yararlanarak Kırım Tatarları her ne kadar bağımsızlıklarını ilan etmişlerse de 11 Kasım 1920'de Kırım tamamen bolşevik hakimiyetine girmiş ve 18 Ekim 1921'de Kırım

Özerk SSC ilan edilmiştir. Bu dönemde yapılan 1926 nüfus sayımına göre Kırım Tatarları genel nüfusun ancak % 25'ini (180 bin), 1939 nüfus sayımında ise genel nüfusun % 23.1'ini (293 bin) oluşturuyorlardı.

Aralık 1941'de Alman ordularının işgaline uğrayan Kırım'da 2.5 yıl Alman işgali sürmüştü ve Mayıs 1944'de Kırım tekrar Sovyet işgaline uğramış ve 18 Mayıs 1944'de bir gecede bütün Kırım Türkleri hayvan naklinde kullanılan vagonlara doldurularak topyekün sürgün edilmişlerdir. 30 Temmuz 1945'de Kırım ÖSSC resmen ortadan kaldırılmış ve 1954'de Ukrayna'ya hediye edilmiştir. Bugün Ukrayna'ya bağlı bir eyalet (oblast) durumundadır.

Daha sonra açıklanan resmi Rus kaynaklarına göre 155 bin kadar Kırım Türkünün Orta Asya'ya sürüldüğü, bunların 30 bin kadarının yollarda helak olduğu belirtilmektedir. Bazı kaynaklarda ise, 285 bin Kırım Türkünün sürgün edildiği, 110 bininin sürgün esnasında ya da gittikleri bölgelerin ağır şartlarında öldüğü kaydedilmektedir. Gerçek rakamların neler olduğu bilinmemektedir. Yine aynı resmi belgelere göre sürgün edilen Kırım Türklerinden 124.649'u Özbekistan'a yerleştirilmiştir. Özbekistan'da Kırım Tatarlarının Taşkent, Semerkand, Andican, Gülistan ve Çırçık gibi şehirlerde çok sayıda oldukları tahmin edilmektedir.

Tablo 16: Çeşitli ülkelerdeki Kırım Tatarı nüfusu.

Ülke adı	1979	1989	1989 %'si
Özbekistan	117.559	188.365	70.1
Ukrayna (Kırım)	6.636	44.025	16.4
Rusya Federasyonu	5.165	21.465	8.0
Tacikistan	1.350	7.214	2.7
Kazakistan	834	3.169	1.2
Kırgızistan	274	2.924	1.1
Gürcistan	76	615	0.2
Azerbaycan	146	545	0.2
Diğer		417	0.2
TOPLAM	132.272	268.739	100

Sürgünden sonraki 1959 ve 1970 sayımlarında Kırım Tatarlarının sayıları verilmemiştir. 1979 sayımında 132.272 olarak verilen nüfus 1989'da 268.739 olarak verilmiştir ki, on yılda nüfusun iki kat artması mümkün olmadığına göre sayımların ne kadar keyfi olduğunu göstermesi bakımından

ilginçtir. 1979 ve 1989 nüfus sayımlarına göre Kırım Tatarlarının nüfus dağılımı Tablo: 16'da gösterilmiştir.

Tablo: 16'da yer alan değerler resmi istatistikleri göstermektedir. Ancak bugün Kırım Türklerinin sayısının 500 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca Kırım'a dönenlerin sayısının da 1991'de 70 bine ulaştığı bilinmekte, hatta 1992'de 200 bine ulaştığı iddia edilmekteyse de bu rakam biraz abartılı görülmektedir. Fakat Kırım'a hızlı bir dönüşün olduğu da bir gerçektir. Yalnız gözardı edilmemesi gereken bir gerçek de bugün 2.5 milyonu bulan Kırım yarımadasına tüm Kırım Türklerinin dönmesi halinde ve bunların sayısının 500 bini bulması durumunda bile Türklerin nüfusu yine de % 16'yı geçemeyecektir.

Tablo 17: 1979 nüfus sayımına göre Kırım Oblastı'nın etnik yapısı

Topluluk	Nüfusu	%'si
Rus	1.460.980	68.4
Ukrayın	547.336	25.6
Belarus	43.214	2.0
Yahudi	22.597	1.1
Tatar	15.078	0.7
Karay Türkü	1.151	0.1
Diğer	68.157	3.2
TOPLAM	2.135.916	100

Görüldüğü gibi Kırım Tatarlarının bu nüfus içinde etkin bir toplum haline gelmeleri mümkün görünmemektedir (Tablo: 17). Kaldı ki, Tatarlar Akmescit, Bahçesaray, Gözleve, Karasubasar ve Yalta gibi şehirlerde ve köylerde dağınık bir şekilde bulunmakta olup, hiç bir bölgede çoğunluk oluşturmamaktadırlar. Zaten nüfusun % 70'ine yakınıni oluşturan Ruslar 1991'de Kırım'ı özerk cumhuriyet, 1992'de de bağımsız cumhuriyet ilan etmişlerdir. Ukrayna tarafından tanınmayan bu durum Rusya ile Ukrayna arasında sürtüşmeye neden olmuştur ve bu durumda ileride Kırım'da bazı karışıklıkların olacağı aşıkardır.

Kırım'da Kırım Tatarları dışında **Karay Türkleri** ve **Kırımçaklar** da bulunmaktadır. Alman işgalinden önce Kırım yarımadasında Yevpatorya bölgesinde yaşayan ve Hazar Türklerinin soyundan geldikleri sanılan Karay Türkleri ya da Karaimler, diğer Türk boylarından Musevî olmalarıyla

ayrılırlar. 1910'da 13 bin kadarı Rusya'da olmak üzere 15 bin kadar Karaim olduğu bilinmektedir. Sovyet istatistiklerinde önceleri sayıları 6000 civarında verilmekte olan Kariam sayısı, 1979'da 3341'e, 1989'da da 2803'e düşmüş görünmektedir. Bunların bir kısmının asimile olduğu bir kısmının dünyanın çeşitli bölgelerine göç ettiği bilinmektedir. Yine inançları gereği nüfuslarını belirtmedikleri de iddia edilmektedir. Bugün Rusya dışında, Polonya'da 1000 civarında, Litvanya'da Trahay bölgesinde 300 kadar Karay Türkü olduğu bilinmektedir. Ayrıca Ukrayna'da, İsrail'de, Mısır'da, Ermenistan'da, İran'da ve Çin'de Karaim cemaatinin varlığı bilinmektedir. İstanbul'da da 100 kadar Karaim bulunmaktadır.

Karay Türkleriyle aynı inancı taşıyan eski Kırım sakini Kırımçakların sayısı ise, 1989 istatistiklerine göre 1559 kişidir.

Tablo 18. Kuzey Kafkasya'nın bazı bölgeleri

İlçe Adı	Statüsü	Alan (km ²)	Nüfus (1989)
Adige Özerk Cumhuriyeti	Maykop	7.413	137.410
Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti	Gırgızy	19.300	1.306.800
Dagestan Özerk Cumhuriyeti	Mahakkal	36.300	1.854.000
Ossetya-Alania Özerk Cumhuriyeti	Nalçik	12.500	777.000
Karagay-Çerkas Özerk Cumhuriyeti	Çerkesk	14.100	473.000
Karay-Çarva Özerk Cumhuriyeti	Vladikavkaz	5.100	662.500
Stavropol Kraiy		76.300	
Stavropol Kraiy		10.300	
Toplam		154.513	5.453.700

KUZEY KAFKASYA BÖLGESİ

Batıda Karadeniz kıyılarında Taman yarımadasından Kerç boğazı yakınlarından başlayan ve KB-GD yönünde uzanan, doğuda Apşeron yarımadasında sona eren genç, sarp ve yüksek dağlardan oluşan kütleyle Kafkas Dağları denir. Bu yüksek dağların her iki tarafındaki topraklara da Kafkasya ismi verilir. Asya ile Avrupa arasındaki sınırı oluşturduğu farzedilen Kafkas Dağları'nın kuzeyine Kuzey Kafkasya, güneyine de Güney Kafkasya adı verilir. Kafkasya'nın güney sınırını Aras nehri, kuzey sınırını da Terek ve Kuban nehirleri oluşturur. Batısı Karadeniz kıyılarıyla, doğusu da Hazar Denizi kıyılarıyla çevrilidir (Harita: 6).

Belirtilen sınırlar içinde yaklaşık 350 000 km² kadar bir alana karşılık gelen Kafkasya'nın, 190 000 km² kadarı Güney Kafkasya'yı, 160 000 km² kadarı da Kuzey Kafkasya'yı oluşturur. Güney Kafkasya toprakları Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan cumhuriyetleri arasında paylaşılmıştır. Kuzey Kafkasya'da ise, Rusya Federasyonu'na bağlı; Adige, Karaçay-Çerkez, Kabartay-Balkar, Kuzey Osetya, Çeçen-İnguş ve Dağıstan özerk cumhuriyetleri yer alır. Ayrıca Rusya Özerk Cumhuriyeti'ne bağlı Stavropol ve Krasnodar kraylarının bir kısım toprakları da Kafkasya'ya dahildir (Tablo: 18).

Tablo 18: Kuzey Kafkasya'nın idarî bölünüşü .

Ülke Adı	Başşehir	Alanı (km ²)	Nüfusu (1989)
Adige Özerk Cum.	Maykop	7,600	437,400
Çeçen-İnguş Özerk Cum.	Grozniy	19,300	1,306,800
Dağıstan Özerk Cum.	Mahaçkala	50,300	1,854,200
Kabartay-Balkar Öz. Cum.	Nalçik	12,500	777,700
Karaçay-Çerkez Özerk Cum.	Çerkezk	14,100	427,100
Kuzey Osetya Özerk Cum.	Vladikavkaz	8,000	642,500
Krasnodar Krayı		76,000	?
Stavropol Krayı		66,500	?
TOPLAM		254,300	5,455,700

Stratejik önemi büyük olan Kafkasya, bir ırklar ve diller mozaiğidir. Kafkas ırkları veya Yafesîler denen apayrı bir ırk ve dil grubuna ait olan Kafkas toplulukları bir kaç yüzbin kişilik Müslüman kavimlerden oluşmaktadır. Bunlar, başlıcalarını Çerkezler, Abazalar, Çeçenler, İnguşlar, Lezginler ve Osetler'in oluşturduğu 50'ye yakın ayrı topluluktur. Kafkasya'da büyük bir bölümünü Azerilerin oluşturduğu çeşitli Türk kavimleri de mevcuttur. Bunlar; Azeriler, Karaçaylar, Balkarlar, Nogaylar, Kumuklar, Kundurlar ve Kafkasya Türkmenleridir (Tablo: 19).

Tablo 19: Kuzey Kafkasya'da yaşayan kavimlerin 1989 nüfus sayımına göre BDT ve Rusya Federasyonu içindeki sayıları.

Topluluk	BDT	Rusya	Topluluk	BDT	Rusya
NAH GURUBU			DAGISTAN GURUBU		
Çeçen	958.309	899.206	Avar	604.202	543.666
İnguş	237.577	215.085	Lezgin	466.833	257.312
ANDİGO-ABHAZ GURUBU			Dargin	365.797	353.326
Kabartay	394.651	385.868	Laks	118.386	106.258
Adige	124.941	123.007	Tabasaran	98.448	94.030
Abhaz	102.938	7.212	Rutul	20.672	19.631
Çerkez	52.356	50.753	Sahur	20.055	6.536
Abaza	38.801	-	Ağul	19.936	17.765
FARSİ GURUP			TÜRK GURUBU		
Osetin	180.000	120.643	Kumuk	282.178	277.162
Talış	21.914	21.914	Nogay	75.564	73.901
Tat	10.000	5.833	Karaçay	157.140	149.663
Kürt	152.952	4.909	Balkar	88.771	78.377

Kafkas Dağları'nın kuzeyinde yer alan Kuzey Kafkasya'da Rusya Federasyonu'na bağlı cumhuriyetlerden Adige Ö.C.'nde bir Çerkez boyu olan Adigeler, Çeçen-İnguş Ö.C.'nde Kafkas topluluklarından olan Çeçenler ve İnguşlar, Kuzey Osetya Ö.C.'nde de Farsî bir kavim olan Osetler yaşamaktadır. Belirtilen cumhuriyetlerin topraklarında da yaşayan Türk boyları adına da Kabartay-Balkar ve Karaçay-Çerkez özerk cumhuriyetleri kurulmuştur. Her iki cumhuriyet de bir Türk ve bir Çerkez kavmi adına kurulmuş yönetim birimleri olmakla beraber kendi içlerinde ayrı yönetimler oluşturmuşlardır. Ayrıca Dağıstan Ö.C.'nde de bilhassa Kumuk ve Nogaylar olmak üzere çeşitli Türk toplulukları yer almaktadır. Bu bölümde Karaçay-Çerkez, Kabartay-Balkar ve Dağıstan özerk cumhuriyetlerinin coğrafyası

incelenmiş ve Kafkasya'da yaşayan diğer Türk boyları hakkında da bilgi verilmiştir.

Kafkasya ya da **Stavropol Türkmenleri** diye anılan ve 18.yy'da büyük Türkmen boyundan kopma bir topluluğu oluşturan Kafkasya Türkmenleri, kendi aralarında Çavdur, Sönçhacı ve İğdir boylarına ayrılırlar. Sayıları 15 bin civarındadır. **Kundurlar** ise, aslen Kafkasya Türklerinden kopma olup, Nogaylara çok yakın olan ve belki de aslen bunlardan kopup gelen ve Volga ırmağının deltası ile Astrahan şehirlerine yerleşmiş bir Türk boyudur. Yaşadıkları bölgenin karaağaç ormanlarıyla kaplı olmasından dolayı kendilerine Karaağaç Nogayları da denir. Sayıları 10 binin üzerindedir.

KARAÇAY-ÇERKEZ ÖZERK CUMHURİYETİ

Yeri ve Sınırları: Daha önce, Rusya'nın Stavropol krayına bağlı özerk bölge iken, 1993'de yapılan idarî düzenlemede özerk cumhuriyet statüsü tanınmış olan Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyeti, batıdan ve kuzeybatıdan Krasnodar krayı, kuzeydoğudan Stavropol krayı, doğudan Kabartay-Balkar Özerk Cumhuriyeti, güneyden de Gürcistan ve Gürcistan'a bağlı Abazya Özerk Cumhuriyeti ile çevrilidir. Alanı 14 100 km²olan ülkenin nüfusu 1995'de 450 bin kadardır ve başşehri 120 bin nüfuslu Çerkesk'dir.

Doğal Çevre Özellikleri: Ülke toprakları, Kafkas Dağları'nın kuzeyinde yer alan düzlüklerle, Büyük Kafkas Dağları'nın derin vadi ve boğazlarla bölünmüş olan ve Dombay-Ulgan Tepesinde 4047 m'ye ulaşan yüzey uzantılarının arasında yer alır. Sık ormanlarla kaplı dağların yükseklerine çıkıldıkça alpin çayırlar sahası yer almakta ve yükseklik arttıkça yerlerini önce kayalıklara, ardından da buzullara bırakmaktadır.

İdarî Yapı ve Nüfus Özellikleri: Karaçaylar, Balkarlarla ortak bir dil kullandıkları halde aynı idarî yapıyı paylaşamamakta, kendi özerk bölgeleri olan Kuban vadilerinin orta ve yüksek kısımlarında yaşayamamaktadırlar. 1989'da Karaçay nüfusu 156.140'dır. Ancak bunun 129.450'si Karaçay bölgesinde yaşamaktadır. Uçkulan, Zeberde, Zelencuk bölgelerinde yoğun halde bulunmakta ve soy olarak Kumanlar'dan geldikleri iddia edilmektedir. 1944'te Kırım Tatarları, Çeçenler ve İnguşlar gibi sürgüne uğrayan Karaçaylar, daha sonra 1956'da yurtlarına dönmüşler ancak büyük nüfus kayıpları vermişlerdir. Karaçaylar genellikle dağlık bölgede Terberde, Üçköken, Dombay gibi turizm potansiyelinin yüksek olduğu kısımlarda yoğunlukta olmakla beraber, Karaçayların başşehri Karçeyski ve cumhuriyetin başşehri Çerkesk'de (Eski adı Battal Paşa) oldukça kalabalık durumda olup nüfus artış oranları hızlıdır.

Günümüzde 450 bin kadar olan Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyeti'nin nüfusu, değişik halklardan oluşmaktadır. Karaçaylar, diğer bir Türk boyu olan Nogaylarla birlikte ülke nüfusunun 1/3'ünü oluşturmaktadırlar (Tablo: 20).

Tablo 20: Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti'nin etnik yapısı

Topluluk	Nüfusu (1989)	%'si
Karaçay	129,449	31.2
Çerkez	40,241	9.7
Rus	175,931	42.4
Abazin	27,475	6.6
Nogaylar	12,993	3.2
Diğer	28,881	7.0
TOPLAM	414,970	100

Ülke nüfusunu diğer bölümünü oluşturan Çerkezler; 16.yy.ın ikinci yarısında Kırım Hanlığı'nın baskılarından bunalarak Rusya'ya yakınlaşmak zorunda kalmışlardır. Bu dostluk 18.yy.a kadar sürmüştür. Rusların, Kafkaslarda tam bir hakimiyet kurma girişimleriyle başlayan Rus-Çerkes çatışmaları yüzyılı aşkın bir süre devam etmiştir. 1862'de harekete geçen Ruslar, Çerkes köylerini basıp, yakıp-yıkmağa, tarlaları tahrip etmeğe ve halkı Karadeniz kıyılarına doğru sürmeye başlamışlardır. 1864 Mayısında Soçi ve diğer Karadeniz limanlarından gemilere bindirilen Çerkezler, Karadeniz'in Anadolu kıyılarındaki limanlara, Varna, Köstence ve Burgaz gibi Balkan kıyılarındaki limanlara, İstanbul, İzmit, İzmir ve Ege Adaları'na, Kıbrıs ve Ürdün'e götürülmüşlerdir. Göç sırasında açlık ve salgın hastalıklardan çok sayıda Çerkez ölmüştür. Anadolu'ya göç eden Çerkezler genellikle Batı ve Orta Karadeniz, Güney Marmara ve İçbatı Anadolu ile Orta Anadolu bölgelerine yerleştirilmişlerdir.

Kafkasya'da, 1830'da 1 milyonun üstünde olduğu tahmin edilen Çerkez nüfusu savaş ve göçten sonra, 1897'deki nüfus sayımına göre 145 bine düşmüştür. 1917 ihtilalinden sonra bağımsızlık mücadelesi başlamışsa da, 1920'de Kızıl Ordu bölgeye hakim olmuştur. Bölgede Kasım 1920'de Dağlı ÖSSC kurulmuşsa da, 1922'de bu cumhuriyet; Kabartay-Balkar, Karaçay-Çerkez ve Adige yönetim birimlerine ayrılmıştır. Çerkezlerin 1989'da toplam nüfusu 570.000 kadardır. Çerkezler, Adige (125.000), Çerkez (52.000) ve Kabartay (395.000) olmak üzere üç ayrı gruptan oluşmakta ve genellikle şehirlerde oturmaktadırlar.

Ekonomik Faaliyetler: Karaçayların en büyük ekonomik kaynakları hayvancılık (Karaçay koyunu, atı ve köpeği dünyaca ünlü cinslerdir) ve turizmdir. Ülkenin doğal güzellikleri, dağ turizmi, sağlık turizmi ve av turizmi için son derece uygundur. Tarımda en çok hububat (182 bin ton), şeker pancarı (370 bin ton), ayçiçeği (27 bin ton), patates (179 bin ton) ve sebze (47 bin ton) üretimi yapılmaktadır. Hayvancılık da oldukça gelişmiştir. Ülkede 1989 verilerine göre; 283 bin baş sığır, 28 bin baş davar ve 20 bin baş at yetiştirilmektedir.

Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyeti bol miktarda yeraltı kaynağına sahiptir. Kömür (210 bin ton), bakır, çinko, mermer ocakları, uranyum madeni ve altın işletmeleri mevcuttur. 100'den fazla mineralli su kaynağı bulunmaktadır.

Sanayi esas itibariyle Çerkesk şehrinde yer alır. Sanayi tesislerinin % 65'i buradadır. Ülkede petrokimya, gıda maddeleri, makine yapımı, tekstil vs. gibi sanayi kolları gelişmiştir. Karaçay'da Rusya Federasyonu'nun ikinci büyük çimento fabrikası bulunmakta olup, elliden fazla ülkeye ihraç yapılmaktadır (1989 yılı üretimi 2.7 milyon tondur). Bunun dışında makine, elektronik saat fabrikası, yakut, kimya, eletroteknik, maden ve hafif sanayi tesisleri mevcuttur.

KABARTAY-BALKAR ÖZERK CUMHURİYETİ

Yeri ve Sınırları: Büyük Kafkasların kuzey yamacında yer alan ülkenin, kuzeyinde Stavropol krayı, doğusunda Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti, güneyinde Gürcistan ve batısında Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyeti yer almaktadır (bkz. Harita:6). 1995 tahminlerine göre nüfusu 800 bin kişi kadar olan Kabartay-Balkar Özerk Cumhuriyeti'nin alanı 12 500 km²' ve başşehri 240 bin nüfuslu Nalçik'dir.

Doğal Çevre Özellikleri: Coğrafi açıdan üç bölgeye ayrılır. Güneyde, birbirine paralel dağ sıralarından (Glavni, Peredovoy, Skalisti ve Çornye) oluşan ve ülkenin güney sınırını çizen Büyük Kafkas Dağları uzanır. Bu dağların en yüksek dorukları Elbruz 5642 m, Dihtau 5203 m, Koştantau 5144 m, Djangitau 5049 m. ve Shara 5068 m.'dir. Bölgede hızlı akışlı akarsuların kaynaklarını oluşturan çok sayıda buzul vardır. Buzul alanlarının altındaki ikinci bölgede Alpin çayırlar, iğne yapraklı ve yaprak döken (kayın, meşe, kızılbaş, gürgen, akçaağaç, dişbudak ve kavak) ağaçlardan oluşan ormanlar yer alır. Sıradağların, deniz seviyesinden yükseklikleri 500-700 m. arasında değişen kuzey eteklerinde yaprak döken ağaçlardan oluşan ormanlar uzanır; vadilerin daha geniş kesimleri ise çayırlarla kaplıdır. Kuzey ve kuzeybatıda yer alan üçüncü bölge düz Kabartay Ovası'ndan oluşur; Çerek, Çegem, Baksan ve Malka ırmaklarının birleşmesiyle oluşan Terek ırmağı ovayı boydan boya geçer. Terek'in batısında ve doğusunda Büyük ve Küçük Kabartay ovaları yer alır. Bölgenin doğal bitki örtüsü çayırlar ve verimli çernozem topraklarını kaplayan sorguçotu steplerinden oluşur, bununla birlikte, stepler temizlenerek bu toprakların büyük bölümü tarıma açılmıştır.

Kabartay-Balkar'a hakim olan karasal iklim yüzey şekillerine göre bölgeden bölgeye farklılık gösterir; Yazlar genellikle sıcak geçer, ortalama sıcaklık temmuz ayında 22°C, ocak ayında ise -4°C'dir. Dağlarda 750 mm.yi geçen yıllık yağış miktarı, oldukça kurak olan Kabartay Ovası'nda 500 mm'ye düşer.

İdarî Yapı ve Nüfus Özellikleri: Merkezi Kafkasya'nın yüksek dağlık bölgelerinde yaşayan ve kendilerine Taulı (dağlı) denen Balkarlar, Karaçayların doğusunda Baksam, Çegem ve Çerek nehirlerinin geçtiği vadilerde yoğunlaşmışlardır. Kendi aralarında Mezengiy, Bezingi, Hulamlı, Çezemli, Baksamlı gibi kollara ayrılan Balkarlar, 1989 sayımına göre BDT'da toplam 88 771 kişidir. Ancak bunun 71 bin kadarı kendi ülkelerinde yaşamaktalar.

15.yy. sonlarında Osmanlı'ya bağlanan Balkarlar, 1827'de Rus hakimiyetine girmişlerdir. 1917'den sonra Karaçaylılarla birlikte Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti içinde yer almışlar ve 1921'de Kabartay oblastına katılmışlardır. Bu yönetim birimine, 1922'de Kabartay-Balkar Özerk oblastı adı verilmiş ve 1936'da da özerk cumhuriyet statüsü tanınmıştır. II. Dünya Savaşı'nda Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle 1943'de Orta Asya'ya sürülmüşler ve toprakları da Gürcistan'a katılmıştır. 1956'da ülkelerine dönmelerine izin verilerek 1957'de Kabartay-Balkar ÖSSC yeniden oluşturulmuştur.

Halen Rusya Federasyonu içinde yer alan Kabartay-Balkar Özerk Cumhuriyeti'nden Kabartay ve Balkarlar ayrılarak kendi cumhuriyetlerini oluşturdukları halde, henüz tanınmamışlardır. Bu iki cumhuriyetin toplam nüfusu 1995 tahminlerine göre 800.000 kadardır. 1989 nüfus sayımına göre ülkenin etnik yapısı Tablo: 21'de verilmiştir.

Tablo 21: Kabartay-Balkar Özerk Cumhuriyeti'nin etnik yapısı.

Topluluk	Nüfusu (1989)	%'si
Kabardin	363,494	48.2
Balkar	70,793	9.4
Rus	240,650	31.9
Ukraynalı	12,826	1.7
Diğer	65,768	8.7
TOPLAM	753,531	99.9

Ekonomik Kaynakları: Ülkenin başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Tarım genellikle sulamaya dayalıdır. Cumhuriyetin başlıca tarım bölgesi Kabartay Ovası'dır. Bölgede buğday (546 bin ton), mısır, ayçiçeği (31 bin ton), kenevir, patates (137 bin ton), sebze (103 bin ton) ve

meyve yetiştirilir. Dağlık sahalarda koyun ve keçi (441 bin baş) beslenir. Kabartay Ovası'nda ise sığır yetiştiriciliği (236 bin baş) yapılır. Ünlü Kabartay atlarının yetiştirilmesine (24 bin adet) günümüzde de devam edilmektedir.

Kabartay-Balkar yeraltı kaynakları bakımından zengin bir bölgedir. Baksan vadisindeki Tirnyauz'un çevresindeki topraklarda molibden ve tungsten çıkarılır. Ugolni'de kömür yatakları vardır. Zengin altın, krom ve nikel yataklarının bulunduğu Malka vadisinin kuzeydoğu ucunda da küçük bir petrol alanı bulunur.

Sanayi tesisleri Nalçik (petrol sondaj aygıtları, kereste (69 bin m³), mobilya, dokuma (1.100.000 m²), giyim (4.700.000 adet), ayakkabı (1.532.000 çift) ile çimento ve cam ürünleri) ve Prohladni'de (makine sanayi) toplanmıştır. Şehirlerin çoğunda tarım ürünleri işlenir.

Kafkaslardaki en büyük hidroelektrik santrallerinden biri olan, Sulak ırmağı üzerindeki, santral 1970'lerde tamamlanmıştır. 1989'da elektrik enerjisi üretimi 222.000.000 kWh'dir.

Prohladni'den geçerek ülkenin kuzey kesmini boydan boya aşan Rostov-Bakü demiryolu, iki yan hatla Ordjonikidze ve Nalçik'e bağlanır. Ana karayolu Pyatigorsk'tan Nalçik'e uzanır; öteki karayollarının çoğu vadiyi izler.

DAĞISTAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Yeri ve Sınırları: Büyük Kafkas dağlarının kuzey yamacının en doğu ucunda yer alan Dağıstan'ın kuzeyinde Kalmuk Özerk Cumhuriyeti, kuzeybatısında Stavropol Krayı, batısında Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti, güneydoğusunda Gürcistan, güneyinde de Azerbaycan ile sınırları bulunmaktadır. Ülkenin doğusu ise Hazar Denizi ile çevrilidir. 1995'de nüfusu 2 milyona yaklaşan Dağıstan'ın, alanı 50.300 km²'dir. Başşehri 230 bin nüfuslu Mahaçkala'dır.

Doğal Çevre Özellikleri: Ülke topraklarının güney ve batısı, Guton dağında 3646 m.ye ve Bazar-düzü dağında da 4480 m.ye ulaşan Kafkas dağlarının ana doruk hattıyla çevrilidir. Doğusunda Hazar Denizi ve kuzeyinde Kuma ırmağı yer alır.

Dağıstan coğrafi açıdan beş bölgeye ayrılır. Güney yarısının büyük bölümünü Sulak, Samur ve Kurak ırmaklarının vadi ve kanyonlarıyla yarılmış engebeli Kafkas Dağları ile Dağıstan iç platosu kaplar. Bu bölgenin kuzeyinde yüksekliği 920 m.ye ulaşan tepelerden oluşan ikinci bir dağlık kuşak bulunur. Bu dağlar ile Hazar Denizi arasında kalan 15-25 km genişliğindeki dar kıyı ovası üçüncü bölgeyi oluşturur. Petrol ve doğal gaz yatakları barındıran bu ovanın genişlediği yerde başlayan dördüncü bölge alçak ve bataklık ovalar ile Terek ırmağı deltasından oluşur. Deltanın hemen ilerisinde uzun ve kumluk Agragan Yarımadası başlar. Son olarak Terek ırmağının hemen kuzeyinde kumullarla kaplı Nogay bozkırları ise beşinci bölgeyi oluşturur.

İdarî Yapı ve Nüfus Özellikleri: 50.300 km² yüzölçümüne sahip olan Dağıstan'da 1995 tahminlerine göre 2 milyona yakın nüfus yaşamaktadır. Nüfusun % 40'ı şehirlerde yaşamaktadır. Başşehir Mahaçkala dışındaki önemli şehirleri Derbent, Hasanyurt, Bâbayurt, Kızılyurt, İzerbaş, Buynak, Kayakent ve Kaytak'dır. Dağıstan'da pek çok etnik-linguistik gruplar birlikte yaşamaktadırlar. Başta Kumuklar, Nogaylar, Azeriler gibi Türk boylarının yanında, Avarlar, Darginler, Lezginler, Lakslar,

Tabasaranlar, Ağullar, Rutullar, Sahurlar gibi Müslüman Dağıstan toplulukları yaşamaktadır (Tablo: 22).

Tablo 22: Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'nin etnik yapısı

Topluluk	Nüfusu (1989)	%'si
<i>Avar</i>	496,000	27.5
<i>Dargin</i>	280,431	15.6
Kumuk	231,785	12.9
<i>Lezgin</i>	204,370	11.3
<i>Laks</i>	91,682	5.1
<i>Tabassaran</i>	78,196	4.3
Nogay	28,254	1.6
<i>Rutul</i>	19,550	1.1
<i>Agul</i>	13,791	0.8
<i>Sahur</i>	5,594	0.3
Rus	165,940	9.2
Azeri	75,463	4.2
<i>Çeçen</i>	57,877	3.2
Diğer	53,067	2.9
TOPLAM	1,802,000	100.0

Dağıstan nüfusunun 3/4'ü dağlık alanlarda, 1/4'ü de düzlüklerde yaşar. Dağlık sahalarda Avar, Dargin, Lezgin, Laks, Tabasaran, Ağul, Rutul, Sahur gibi Dağıstan toplulukları yaşarlar. Hürriyetlerini korumak için adeta birer müstahkem kale vazifesi gören dağlık alanlara sığınmış olan halk, genellikle hayvancılık yapmakta, ayrıca maden, ağaç işleri, deri, yün dokumacılığı gibi ekonomik faaliyetlerde bulunmaktadırlar.

Samur ırmağından Sulak ırmağına kadar olan sahil düzlüğü ile Sulak-Kuma nehirleri arasındaki ve kuzeydeki Terek ırmağı deltasında ise, Azeri, Kumuk, Nogay, Türkmen gibi Türk toplulukları yaşamaktadır. Bunlardan **Kumuklar**; Hasanyurt, Babayurt, Kızılyurt, Buynak, Kayakent, Kaytak ve başşehir Mahaçkale çevresinde yerleşmişlerdir. 1989 sayımında toplam sayıları 300 bine yaklaşan Kumukların % 82'si bu bölgede bulunmaktadır. Ayrıca, Çeçen-İnguş Ö.C.'nin Süyünçkale ve Gudermes şehirleri çevresinde 10 bin (9853) ve K.Osetya Ö.C.'nin Mozdak rayonunda da 10 bin (9478) kadar Kumuk yaşamaktadır.

Nogaylar ise, ülkenin kuzeyinde Terek deltasında yaşamaktadırlar. 1989 nüfus sayımında 75 binden fazla olan Nogay nüfusunun 30 bin kadarı

(28294) yani toplam Nogay nüfusunun % 37.5'i bu bölgede bulunmaktadır. Ayrıca Çeçen-İnguş Ö.C.'nde 6884, Karaçay-Çerkez Ö.C.'nde 12993, Rusya Federasyonu'nun Stavropol krayında 15569 Nogay nüfusu yaşamaktadır.

Dağıstan'da Türk nüfusun yaşadığı kıyı ovalarında ayrıca Rus (bilhassa Hasanyurt ve Kızılyar çevresinde), Tat, Yahudi ve Ermeni nüfus da yaşamaktadır. Bu bölgede daha çok tarım, ticaret ve balıkçılık gibi ekonomik faaliyetler sürdürülmektedir.

Ekonomik Kaynakları: Nüfusun büyük bir bölümü geçimini, başta hayvancılık olmak üzere tarımdan sağlar; toprakların ancak % 15'i ekime elverişlidir. Tepe yamaçlarında seki biçiminde tarlalar açılmıştır. Terek deltası bölgesi ve Hazar kıyılarındaki sulama tesisleri sebze ve meyve tarımına imkan tanımaktadır. Başlıca tahıl ürünleri buğday, mısır ve Terek deltasında üretilen pirinçtir. Hazar Denizi kıyılarında balıkçılık önemli bir yer tutar.

Dağıstan petrol ve doğal gaz yönünden zengindir. Ayrıca kömür, demir cevheri, demir içermeyen metal ve nadir bulunan bazı metal yatakları vardır. Engebeli yüzey şekilleri, akarsu ve maden potansiyelinin yeterince değerlendirilmesini engellemiştir. Sanayinin temelini Mahaçkala ve İzerbaş yakınlarındaki kıyı şeridinde bulunan petrol ve doğal gaz yatakları oluşturur.

Önemli sanayiler makine yapımı, inşaat malzemeleri yapımı, kereste işleme, gıda işleme, şarap ve cam ürünleridir. Demir işleme ve halıcılık geleneksel el sanatlarıdır.

Karakoysu ırmağı üzerinde Gergebil, Terek ırmağı üzerinde Kargalinskaya, Sulak ırmağı üzerinde Çirkey, Çiryurt ve Kızılyurt barajlarında enerji üretilir. Ayrıca birkaç termik elektrik enerji üretim tesisi de vardır.

Dağıstan, demiryoluyla Moskova, Bakü, Astragan ve Gudermes'e bağlanır. Bütün demir yolu istasyonları aynı zamanda kara yoluyla da birbirine bağlıdır. Ülkenin başlıca limanı Hazar Denizi kıyısındaki Mahaçkala'dır.

Казанский университет. Журнал. 1901 г. № 1. Ст. 1-10.

Вопрос о развитии промышленности в Казани. Доклад профессора И. И. Мещерякова.

Исторический очерк промышленности Казани. Автор: И. И. Мещеряков.

О развитии промышленности в Казани в XIX веке. Автор: И. И. Мещеряков.

О развитии промышленности в Казани в XX веке. Автор: И. И. Мещеряков.

О развитии промышленности в Казани в XX веке. Автор: И. И. Мещеряков.

О развитии промышленности в Казани в XX веке. Автор: И. И. Мещеряков.

İkinci Bölüm:

GÜNEY KAFKASYA'DA TÜRKLERİN YAŞADIĞI BÖLGELER

Güney Kafkasya olarak adlandırılan, Büyük Kafkas Dağları'nın zirveleri ile Aras Nehri arasında kalan bölgede günümüzde üç bağımsız cumhuriyet bulunmaktadır. Bunlardan Gürcistan'da, Müslüman olan üç topluluğa ait özerk cumhuriyetler ve özerk yönetim bölgesi bulunmaktadır (Tablo: 23).

Tablo 23: Güney Kafkasya'da yer alan ülkelerin idarî bölünüşü.

Ülke Adı	Başşehir	Alanı (km ²)	Nüfusu (1989)
AZERBAYCAN	Bakü	76,700	6,526,000
Nahçıvan Özerk Cum.	Nahçıvan	5,500	294,000
Dağlık Karabağ Özerk Böl.	Hankendi	4,400	189,000
ERMENİSTAN	Erivan	30,000	3,505,000
GÜRCİSTAN	Tiflis	54,000	4,381,000
Abhazya Özerk Cum.	Suhumi	8,600	524,000
Acara Özerk Cum.	Batumi	3,000	392,000
Güney Osetya Özerk Böl.	Tshinvali	3,900	99,000
TOPLAM		186,100	15,900,000

Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nde Müslüman bir Kafkas toplumu olan Abhazlar (100 bin kişi), Acara Özerk Cumhuriyeti'nde Müslüman bir Gürcü topluluğu olan Acaralar (160 bin kişi) yaşamaktadır. Farsi bir kavim olan Osetler (60 bin kişi) ise Güney Osetya Özerk Bölgesi'nde yaşamaktadırlar. Gürcistan topraklarında 1989 sayımına göre 307.424'ü Azeri olmak üzere çeşitli Türk boyları da bulunmaktadır ki bu miktar Gürcistan nüfusunun % 6.5'ini oluşturur.

Ayrıca, 15-12-1944'te topyekün sürgüne maruz kalmadan önce, Acara Özerk Cumhuriyeti'nin Ahıska vilayetinde Türkiye sınırı yakınında Meshet sıradağlarının bulunduğu bölgede yaşayan Meshet Türkleri bulunmaktaydı. Meshet Türkleri 1926 nüfus sayımında 137.921 kişi idi ve bu, o dönemde Gürcistan nüfusunun % 5.2'sini oluşturuyordu. Bugün sayıları 300-350 bin

civarında olduğu tahmin edilen Meshet Türklerinden ancak 1.372'si Gürcistan'da yaşamaktadır. Kendilerine "sizi Alman tehlikesinden korumak için başka yere naklediyoruz" denen ve Orta Asya'ya sürülen Meshet Türklerinin 1989 sayımına göre buldukları ülkeler ve sayıları Tablo: 24'de gösterilmiştir.

Tablo 24: Meshet Türklerinin yaşadıkları ülkeler (1989)

Ülke	Nüfus	%'si
Özbekistan	106.240	51.24
Kazakistan	49.266	23.76
Kırgızistan	21.294	10.27
Azerbaycan	17.705	8.54
Rusya Federasyonu	9.926	4.78
Gürcistan	1.372	0.66
Diğer	1.566	0.75
TOPLAM	207.369	100.00

Güney Kafkasya'daki bir diğer cumhuriyet olan Ermenistan'da da Türkler yaşamaktadır. Mesela, 1989 sayımına göre Ermenistan'da yaşamakta olan 85 bin kadar Azeri ülke nüfusunun % 2.6'sını oluşturmaktadır. Fakat bu ülkelerde yaşayan Türkler hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle Güney Kafkasya'da yer alan Ermenistan ve Gürcistan'ın coğrafyası incelenmeyecek, sadece Azerbaycan'ın coğrafyası ele alınacaktır.

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ

Yeri ve Sınırları: Azerbaycan, Kafkasya'nın en kurak kesimi olan Orta ve Aşağı Kura havzası ile Büyük Kafkas Dağları'nın güneydoğusu ve Küçük Kafkas Dağları'nın kuzeydoğusunda yer alır. Ülke toprakları kuzeyden Rusya Federasyonu'na bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyeti, kuzeybatıdan Gürcistan, batıdan Ermenistan, güneybatıdan Türkiye (11 km) ve güneyden İran ile çevrilidir. 289 km uzunluğundaki Dağıstan sınırı ile 340 km uzunluğundaki Gürcistan sınırı genellikle doğal unsurlara dayanır. Ancak Ermenistan'la olan sınır 1924 yılında ülke topraklarının 10.000 km² kadarı bu ülkeye katılmış olmasından dolayı pek doğal engellere dayanmamaktadır. Bugün Nahçıvan ile Azerbaycan arasına sokulmuş bir kama gibi uzanan Ermenistan toprakları ile 522 km'si Azerbaycan-Ermenistan arasında, 244 km.si de Nahçıvan-Ermenistan arasında olmak üzere toplam 766 km. sınırı bulunmaktadır. Güneyde İran'la olan 618 km'lik sınırının büyük bir kısmı Aras ırmağını takip eder, daha sonra Talış dağı doruklarından geçerek Astarıçayı ağzında Hazar kıyılarına ulaşır. Hazar Denizi kıyıları, 825 km uzunluğundadır. Ayrıca Hazar Denizi'ndeki adalar da ülke topraklarına dahildir (bkz. Harita: 7).

Doğal Çevre Özellikleri:

Yeryüzü Şekilleri: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yeryüzü şekillerinin ana çizgisini kuzeyde Büyük Kafkas Dağları, güneybatıda Küçük Kafkas Dağları ile bunlar arasına yerleşmiş olan Kura-Aras düzlüğü oluşturur. Ülkenin kuzeyinde yer alan ve kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan Büyük Kafkas Dağları'nın Azerbaycan topraklarındaki en yüksek noktaları, üzerinde buzulların da yer aldığı Bazardüzü'nde 4466 m.ye, Şahdağ zirvesinde 4250 m.ye ulaşmaktadır. Küçük Kafkas Dağları'nın en yüksek noktasını ise, 3616 m. ile Delidağ zirvesi oluşturur. Büyük ve Küçük Kafkas dağları arasında, Hazar Denizi'ne doğru uzanan ve deniz seviyesinin 28 m. altında yer alan Kura-Aras Havzası tabanını, Şirvan, Mil, Mugan ve Salyan düzlüğü gibi ovalar oluşturur. Ayrıca ülkenin güneydoğusunda uzanan ve en yüksek

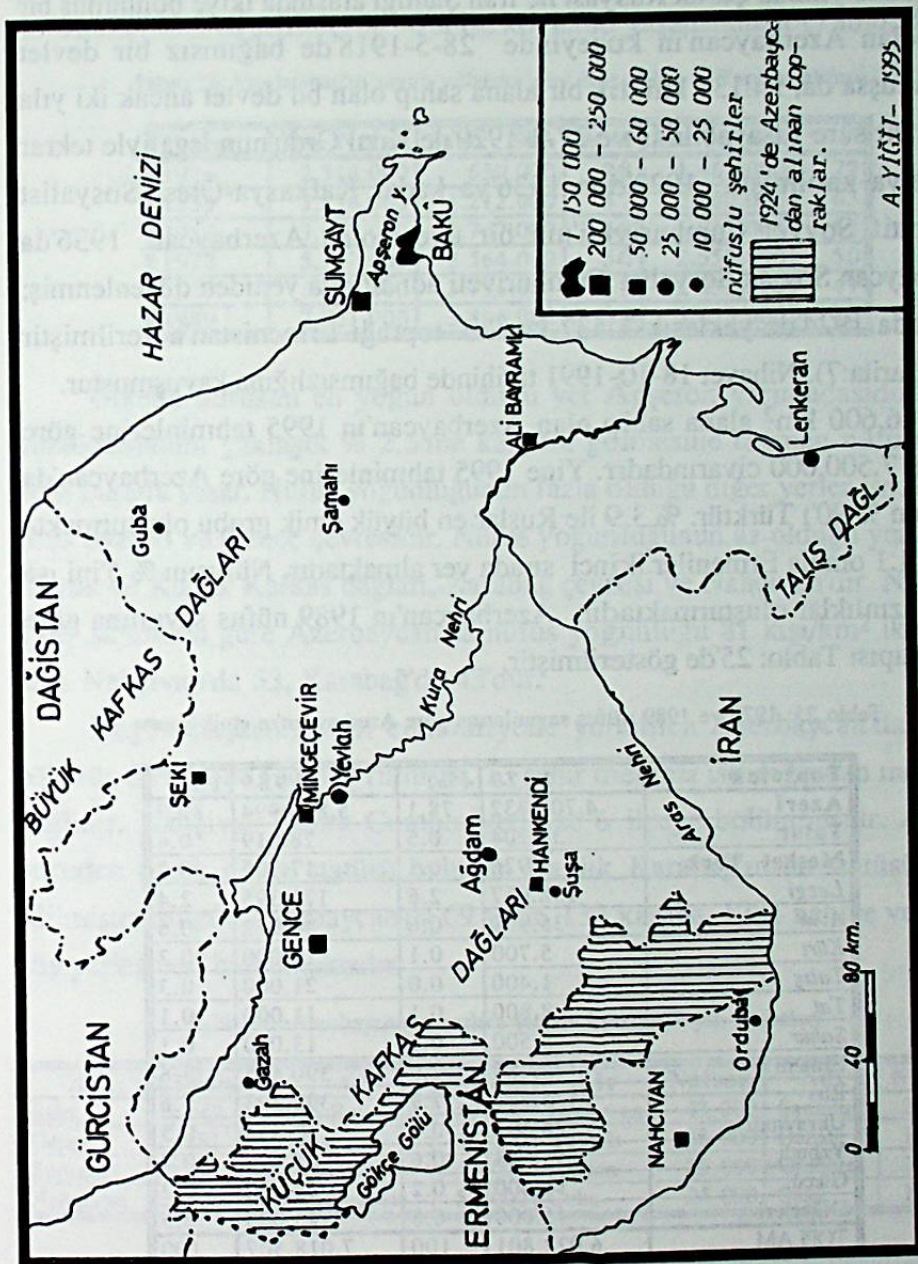
noktası 2436 m. olan Talış dağları ve bunun doğusunda Lenkeran Ovası yer alır. Yine ülkenin kuzeydoğusunda Büyük Kafkas Dağları ile Hazar Denizi kıyıları arasında Samur-Deveci ovası bulunmaktadır. Nahçıvan ise genelde dağlık bir sahadır.

Azerbaycan'ın en önemli akarsuları ülkemiz topraklarından doğan Kura (Kür) ve ona denize dökülmeden önce katılan Aras'dır. Bu iki akarsu dışındaki akarsular genellikle dağların dik yamaçlarından inen ve Kura, Aras veya doğrudan Hazar'a dökülen küçük çaylardan oluşur. Kura'ya katılan en önemli akarsu ülkenin kuzeybatısında kaynaklarını alan Alazan çayıdır. Aras'a katılan en önemli akarsu ise Karabağ bölgesinin sularını drene eden Hekeri çayıdır. Doğrudan Hazar Denizi'ne dökülen en önemli akarsular ise, Lenkeran bölgesinde, Lenkeran ve Vileş çayları; kuzeydoğuda, Samur, Gusar ve Velvele çaylarıdır.

İklim ve Doğal Bitki Örtüsü: Azerbaycan genel olarak karasal subtropikal iklim kuşağında yer alır. Fakat ülkenin değişik kesimlerinde birbirinden oldukça farklı iklim özellikleri görülür. Kura-Aras ovalarında sıcak ve kurak bir iklim yer alırken, güneydoğuda Lenkeran yöresinde nemli ve ılıman, Kafkas Dağları'nın yüksek kesimlerinde ise soğuk ve tundra iklimi görülmektedir. Ülkede yeryüzü şekillerinin kısa mesafede büyük farklılıklar oluşturması sıcaklık ve yağış dağılımını etkilemektedir. Kura-Aras ovalarında 14-15 °C olan yıllık ortalama sıcaklık, Büyük ve Küçük Kafkas dağlarının eteklerinde 10-12 °C'ye, 1500 m.den yükseklerde 6 °C'ye ve dağların zirvelerinde 0 °C'ye düşmektedir. Aynı şekilde yıllık ortalama yağış miktarı da, Kura-Aras ovalarında 110 mm. Büyük ve Küçük Kafkas dağlarının eteklerinde 200-300 mm. dağların zirvelerinde ise, 1000 mm.nin üzerine çıkmaktadır. Ülkenin en çok yağış alan kısmı, Lenkeran bölgesidir. Kıyıda, 1000-1200 mm. olan yıllık ortalama yağış miktarı Talış dağlarının zirvelerinde 2300 mm.ye kadar yükselmektedir.

İklimdeki bu farklılık bitki örtüsüne de yansımıştır. Gerçekten, Hazar Denizi kıyısı ve Kura-Aras ovaları, çöl ve kurak saha bitkileriyle kaplıdır; Büyük ve Küçük Kafkaslar ile Talış dağlarının önemli bir kısmı ormanlarla örtülü, bu dağların yüksek kesimleri ise subalpin ve alpin bitkilerle kaplıdır.

Harita 7: Azerbaycan

İdarî Yapı ve Nüfus Özellikleri:

1828 yılında Çarlık Rusyası ile İran Şahlığı arasında ikiye bölünmüş bir ülke olan Azerbaycan'ın kuzeyinde 28-5-1918'de bağımsız bir devlet kurulmuşsa da, 94.137 km²'lik bir alana sahip olan bu devlet ancak iki yıla yakın bir süre yaşayabilmiş ve 27-4-1920'de Kızıl Ordu'nun işgaliyle tekrar Rusya'ya katılmıştır. 1922'den 1936'ya kadar Kafkasya-Ötesi Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti'nin bir üyesi olan Azerbaycan, 1936'da Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adı altında yeniden düzenlenmiş; bu arada 1924'de yaklaşık 7.537 km²'lik toprağı Ermenistan'a verilmiştir (bkz.Harita:7). Nihayet 18-10-1991 tarihinde bağımsızlığına kavuşmuştur.

86.600 km² alana sahip olan Azerbaycan'ın 1995 tahminlerine göre nüfusu 7.500.000 civarındadır. Yine 1995 tahminlerine göre Azerbaycan'da nüfusun % 90'ı Türktür. % 3.9 ile Ruslar en büyük etnik grubu oluşturmakta ve % 1.1 oranla Ermeniler ikinci sırada yer almaktadır. Nüfusun % 5'ini ise diğer azınlıklar oluşturmaktadır. Azerbaycan'ın 1989 nüfus sayımına göre etnik yapısı Tablo: 25'de gösterilmiştir.

Tablo 25: 1979 ve 1989 nüfus sayımlarına göre Azerbaycan'ın etnik yapısı

Topluluk	1979	(%)	1989	(%)
Azeri	4,708.832	78.1	5,800.994	82.7
Tatar	31.204	0.5	28.019	0.4
Meshet Türk.	7.926	0.1	17.705	0.3
Lezgi	158.057	2.6	171.395	2.4
Avar	35.991	0.6	44.072	0.6
Kürt	5.700	0.1	12.000	0.2
Talış	1.400	0.0	21.000	0.3
Tat	8.800	0.1	11.000	0.1
Sahur	8.500	0.1	13.000	0.1
Ermeni	475.486	7.9	390.495	5.6
Rus	475.255	7.9	392.303	5.6
Ukraynalı	26.402	0.4	32.334	0.5
Yahudi	33.248	0.6	25.190	0.4
Gürcü	11.000	0.2	14.000	0.2
Diğerleri	41.000	0.8	45.000	0.5
TOPLAM	6,028.801	100	7,018.507	100

Azerbaycan nüfus artış hızı yüksek bir ülkedir. Ülkede doğum oranı % 26.9 ve nüfus artış hızı da % 2.2'dir. Ortalama hayat süresinin 69.9 olduğu Azerbaycan'da erkek nüfusun yaş ortalaması 65.7, kadın nüfusun ise